

PAKSY ZOLTÁN

A nemzetiszocialista mozgalmak megszerveződése, párt- és regionális struktúrája Magyarországon az 1930-as években

A magyarországi nemzetiszocialista mozgalmak történetének szakirodalmá

A magyarországi nyilasmozgalom történetének tárgyilagos feltárását 1945 után megakadályozták az új politikai rendszer intenciói, s ez a kérdés az elmúlt évtizedekben a „kényes témák” közé került. Az 1945 után kialakult marxista történetírás a nyilasokat saját elgondolásainak nyomatékosítására kívánta felhasználni, s ami ebbe a keretbe nem fért bele, az ellenkezett a hivatalos felfogással, és kutathatatlanná, publikálhatatlanná vált.¹

A korábbi magyar történetírás szemléletének és főként a Horthy-kornak az átértékelését, valamint a marxista irányelveket először Andics Erzsébet fogalmazta meg, közvetlenül a második világháború után írt tanulmányaiban.² Bár ez a korai kortörténeti összefoglaló még nem nevezte fasisztának a Horthy-kort, de már új, osztályharcos szemléletben értelmezte a korszakot.

Ez a felfogás a későbbiekben politikai okokból tovább módosult.³ Alapja az a nézet volt, melyet Dimitrov Sztálint idézve úgy fogalmazott meg, hogy „a fasizmus nem más, mint a fináncőke legreakciósabb, leg-

sovinisztább, legimperialistább elemeinek nyílt terrorista diktatúrája”.⁴ Ezzel az antifasizmust is bele lehetett illeszteni a kommunisták kapitalizmus elleni harcának ideológiájába. A magyar történetírásban is ez a szemlélet uralkodott az 1950-es években; ráadásul az 1919 ősztől regnáló hatalmat is fasisztának tekintette, és ezt olyan viszonyítási pontnak fogta fel, amely megszabta a történetírás irányait.⁵ E történeti-politikai keretben ítélte meg a szélsőjobboldali mozgalmakat is. Bizonyítani kellett a magyarországi nyilasmozgalomnak a német náciizmussal való hasonlóságát, mi több, náci mivoltát, valamint bizonyítani kellett a legális hatalom és a szélsőjobboldal együttműködését, sőt azonosságát. A legfontosabb szempont azonban a nyilasmozgalom társadalmi bázisának jellemzése volt; a szocialista rendszer értékhierarchiájában első helyen álló munkásságot és a „dolgozó” parasztságot mentesíteni kellett a szélsőjobboldali érintettség vádjától. Ezzel lehetőség kínálkozott arra, hogy a Horthy-kor hatalmi elitjéhez tartozó történelmi osztályokra hárítsanak minden felelősséget.

Ez a nézet az 1960-as években kezdett oldódni; a fordulópontot a *Történelmi Szemle* 1962/3–4. számának kiadása jelentette. E számban a legismertebb szakemberek nyilatkoztak meg a Horthy-kor és a fasizmus kérdéséről. Ránki György már tanulmánya elején igen határozottan és egyértelműen fogalmazott: „A kutatók [...] egyre kevésbé elégednek meg a felszíni jelenségek leírásával; felismerik, hogy feladatuk nem merülhet ki a Horthy-rendszer bűnös tevékenységének leleplezésében, bármilyen hasznos és »hálás« feladat is ez.” A szerző hangsúlyozta, hogy a történelész feladata „a felszínről a mélybe hatolás, a jelenségektől a lényeghez való közeledés, vagyis konkrétan: a társadalmi jelenségek sokoldalú elemzése”.⁶ Ránki – bár nem elhanyagolható, jelentős új elemként állapította meg a Horthy-korról, hogy „a konszolidált rendszer a fasiszta önkényuralom és a konzervatív polgári »törvényesség« bizonyos elemeinek keveredését jelentette” – magáévá tette a fasiszta jellegű ellenforradalmi rendszer téziséit. Fasizmusnak az 1919/1920-ban kialakult, a „szegedi gondolatból” táplálkozó keresztény-nemzeti ideológiát nevezte, de

¹ A Horthy-kor jellemzését és a jellegéről szóló historiográfiai vita összefoglalását lásd ROMSICS Ignác: Történetírásunk a két világháború közötti korszakról 1918–1945. *Századok*, 1980/3. 440–465.; PUSKI Levente: Demokrácia és diktatúra között. A Horthy-rendszer jellegéről. In: ROMSICS Ignác (szerk.): *Mitoszok, legendák, tévhitek a 20. századi magyar történelemről*. Osiris, Budapest, 2005. 206–233.

² ANDICS Erzsébet: *Ellenforradalom és bethleni konszolidáció*. Szikra, Budapest, 1946.

³ A politikai okok közül kiemelhetők az 1945 és 1947 között zajló belpolitikai csatározások, amikor az MKP a Kisgazdapárt több következetesen demokrata képviselőjét a Horthy-korban játszott politikai szerepe miatt fasiszta váddal illette, és így szorította ki a közéletből.

⁴ HECKENAST Gusztáv–KARÁCSONYI Béla–LUKÁCS Lajos–SPIRA György: *A magyar nép története*. Művelt Nép, Budapest, 1951. 461.

⁵ Ezzel kapcsolatban jó példát szolgáltatnak Korom Mihály történeti művei. Egyik, 1961-ben megjelent könyvének már az első sorában leszögezte: „A negyedszázados Horthy-rendszer teljes egészében fasiszta uralom volt.” (*A fasizmus bukása Magyarországon 1943–45*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1961. 7.)

⁶ RÁNKI György: Gondolatok az ellenforradalmi rendszer társadalmi bázisának kérdéséhez az 1920-as évek elején. *Történelmi Szemle*, 1962/3–4. 353.

megkülönböztette ennek szélsőségét, amelyet „totális fasizmusként” definiált. Ezen belül először mutatott rá a rendszer társadalmi bázisának differenciáltságára, a jobboldali radikális „dzsentri-katonatiszti-államhivatalnoki rétegek” eltérő helyzetére és szerepére. Nézete szerint ezek a társadalmi csoportok alkották a jobboldali radikalizmus híveinek egy részét, amelynek körét a nagyobb létszámú „kulák és kispolgári elemek” egészítették ki. Meghatározta a „kispolgár” kategóriáját, amelyet az osztályharcos nézet szerint különített el: az alkalmazott- és munkásrétegeket állította szembe a tulajdonosokkal, akikhez odasorolta a „szegény-paraszttság felső kategóriáit és a középparasztokat” is. Szerepüket úgy fogalmazta meg, hogy „a háborúból visszatért kispolgári réteg az egyik legjelentősebb bázisa a fasizmusnak”, kivéve a parasztságot, mivel ez az osztály a szerző szerint nem képezte a fasizmus bázisát.⁷

Ugyanebben a számban Lackó Miklós írása már kifejezetten az 1930-as évek szélsőjobboldali mozgalmainak társadalmi bázisáról értekezett. A rendszer definícióját a következőképpen adta meg: „Részben feudális eredetű, részben liberális burzsoá uralmi formák összekapcsolása és kiegészítése az ellenforradalom »korszerű« fasizta kormányzási formájával.”⁸ Az 1919/1920-ban kialakult uralmi rend radikális jobbszárnyát – szóhasználatában „a magyar reakció szélső jobbszárnyát” – szerinte három társadalmi csoport alkotta. Egyfelől az úri középbirtokosok, tehát a 100 és 1000 hold földdel rendelkező földbirtokosok csoportja, másfelől a keresztény ipari és kereskedelmi burzsoázia, végül a számban legnagyobb katonatiszti-hivatalnoki rétegek. A konszolidáció előrehaladtával radikalizmusuk visszaszorult, ám az 1930-as években a németországi fejlemények következtében ismét aktivizálódtak. Legfontosabb fegyverük a szociális demagógia, amelyet a magyar viszonyokhoz igazítottak; így például a földreform kapcsán mérsékelt hangot ütöttek meg. A „fasiszta mozgalom” tömegerejét Lackó szerint is a kispolgárság adta; a szerző szerint 1935–1936-ig egyedül a Böszörmény Zoltán-féle kaszásokeresztes mozgalom tudott magának társadalmi bázist kiépíteni. Ennek bukása után ívelt fel Szálasi Ferenc karrierje, aki önálló mozgalmat szervezett. Lackó Miklós – az időközben fellépő többi nyilaspártról teljesen elfeledkezve – közli, hogy „Böszörmény kispolgári, lumpenproletár »radikális« aktivistái Szálasihoz csatlakoznak”.⁹

A szélsőjobboldali mozgalmak tehát a fenti tanulmányokban jól körülhatárolható, a Horthy-kor uralkodó elitjétől elváló, önálló arculatú politikai irányzatként jelentek meg. Az 1960-as évek történészvitáinak összefoglalásaként látott napvilágot az évtized végén Hanák Péter, Lackó Miklós és Ránki György szintetizáló tanulmánya.¹⁰ A szerzők szerint „ez az uralmi rendszer alapszerkezetében nem volt fasiszta típusú”, fasiszta vonásai az 1930-as években erősödtek fel. Ekkor jelentek meg a fasiszta tömegmozgalmak is, melyek „e rétegek alsóbb csoportjainak vezetése alatt kialakuló, s befolyását szélesebb kispolgári és elmaradott városi és falusi proletár és félproletár tömegekre is kiterjesztő” mozgalmak voltak. Ezzel a tanulmánnyal végleg megdőlt a marxista történetírás dogmája, a Horthy-kort és társadalmi-politikai erőit homogén fasiszta irányzatnak felfogó tézise. Bár az ortodox marxizmus képviselője, Nemes Dezső még 1976-ban is védte álláspontját, miszerint Bethlen István és rendszere fasiszta jellegű, s ez a kérdés „az ideológiai harc szerves része”.¹¹

Az 1960-as években, e történészviták időszakában jelent meg több olyan fontos mű, amely a magyarországi szélsőjobboldali mozgalmak történetével foglalkozott. 1963-ban adták ki Szakács Kálmán művét, amely e mozgalmak egyik irányzatával, a Böszörmény-féle kaszásokeresztes mozgalommal foglalkozott, s az első átfogó monográfiának tekinthető ebben a témában. A szerző megállapította, hogy a gazdasági válság hatására jelentkező különböző szélsőjobboldali mozgalmak közül 1931 és 1936 között „a kaszásokeresztes nevet viselő magyar fasiszta szervezet volt a legjelentősebb”.¹² Böszörmény mozgalomát összehasonlította a vele egy időben fellépő Meskó, Pálffy és Festetics mozgalomával, melyeket a kaszásokeresztesekhez képest marginálisnak tartott.¹³ Ezt a nézetet a szakirodalom a későbbiekben átvette, holott az állítást már az az egyszerű tény is cáfolja, hogy amíg az 1935. évi országgyűlési választásokon a Meskó–Pálffy-, valamint Festetics-féle nyilaspárt az országban 3 helyen tudott listát állítani és 15 választókerületben egyéni jelöltet indítani, addig a Böszörmény-féle párt erre csupán 2 egyéni választókerületben volt képes (mivel a kutatók nem tárták fel, hogy melyik jelölt milyen párt színeiben indult).

Ettől függetlenül Szakács a kaszásokeresztes mozgalom eseménytörténetét tárgyilagosan és mindenre kiterjedően – a mai napig jól használha-

⁷ Uo. 360.

⁸ LACKÓ Miklós: Vázlat a szélsőjobboldali mozgalmak társadalmi hátteréről Magyarországon az 1930-as években. *Történelmi Szemle*, 1962/3–4. 449.

⁹ Uo. 460.

¹⁰ HANÁK Péter–LACKÓ Miklós–RÁNKI György: Gazdaság, társadalom, társadalmi-politikai gondolkodás Magyarországon a kapitalizmus korában. *Történelmi Szemle*, 1969/3–4. 323.

¹¹ NEMES Dezső: *A fasizmus kérdéséhez. Gyorsuló idő*. Magvető Kiadó, Budapest, 1976. 7.

¹² SZAKÁCS Kálmán: *Kaszásokeresztesek*. Kossuth, Budapest, 1963. 3.

¹³ Uo. 37.

tóan – foglalja össze, csupán minősítései tükrözik a marxista történetírás elvárásait és kritériumait. Jól érzékelteti, hogy a kaszásokeresztes mozgalom a szélsőjobboldali mozgalmak eredeti, magyar válfaja. Ezt tükrözte ideológiája is, amely „több forrásból táplálkozott; kölcsönvetek eszméket a magyar ellenforradalomtól, a német fasizmustól és a vállalási szektáktól”.¹⁴ Meglepő azonban, hogy bár utal rá, de részletesen nem ismerteti a Böszörmény-párt 20 pontos programját, s annak kapcsán azt a fontos tényt, hogy az az NSDAP, vagyis a német náci párt 1920-ban, Münchenben meghirdetett programjának csaknem szó szerinti adaptációja.

Nyilván nem a véletlen időbeli egybeesésnek, sokkal inkább az egy központból vezérelt tudomány- és kultúrpolitikának köszönhető, hogy ugyanebben az időben, 1966-ban jelent meg a magyarországi nyilasmozgalom történetét átfogóan elemző, következő monográfia. Lackó Miklós könyvét¹⁵ szakirodalmunk a mai napig alapvető hivatkozási pontnak tekinti, holott állításai több ponton is revízióra szorulnak. A szélsőjobboldali mozgalmak korabeli kutatását – hipotézisét, ideológiai és fogalmi környezetét – a részben itt is vázolt körülmények eleve meghatározták és determinálták. Ezek után meglepő lett volna, ha Lackó – dacolva a politikai elvárásokkal – a kérdés radikális átértékelésére tehetett volna kísérletet. Munkája ennek ellenére magán viseli a reformgondolkodó történészek szemléletét (amely csoportnak a szerző egyik vezéregyénisége volt), és műve a magyarországi nyilas mozgalmak történetének első összefoglalását adta. A kötet fő hiányossága, hogy csupán a Szálasi Ferenc nevével fémjelzett mozgalommal foglalkozik részletesen, a korai nyilaspártokat marginálisnak tekinti és csupán utalás-szerűen tárgyalja, míg a Szálásival egy időben tevékenykedő többi nyilaspártot gyakorlatilag említésre sem méltatja (Egyesült Magyar Nemzeti Szocialista Párt, Keresztény Nemzetiszocialista Front, Nemzeti Front).¹⁶ Ennek következménye, hogy ezek kapcsán egy sor kisebb tárgy tévedés is olvasható a műben.¹⁷ A különböző nyilaspártok program-

ját kizárólag hivatalos pártprogramjuk alapján ismerteti, és megállapítja, hogy „zagyva, komolytalan, az olasz és főleg a német mintát másoló programok és mozgalmak ezek, nincs mögöttük semmiféle, akárcsak valamelyest is kidolgozott ideológiai rendszer”.¹⁸

Lackó Miklós 1966-ban megjelent monográfiájával történettudományunk mintha levette volna a kérdést a napirendről (vagy arra kényszerült, hogy levegye); az 1980-as évek végéig és a rendszerváltásig a magyarországi nyilasmozgalmakról semmilyen összefoglaló mű nem látott napvilágot.¹⁹

Először 1991-ben, majd második kiadásként 2003-ban jelent meg a polgári kori Magyarország politikai pártjainak hivatalos programjait bemutató kötet.²⁰ E kitűnő, a korszakot kutatók által kézikönyvként használt kiadványban azonban a nyilaspártokkal kapcsolatban fent idézett téves megállapítások mindegyike megtalálható. Így például a korábbi szakirodalom alapján a kötetben tévesen azonosították az 1933-as Egyesült Nemzeti Szocialista Pártot Pálffy Fidéllel, aki szerintük 1933-ban „a Közép-Dunántúlon” kezdte szervezni pártját.²¹ Pálffy az Egyesült Magyar Nemzeti Szocialista Pártot nem 1933-ban és nem a Közép-Dunántúlon szervezte meg. E párt 1936 végén jött létre, amikor Pálffy az általa vezetett Nemzeti Szocialista Magyar Földműves és Munkáspártot egyesítette a Festetics-féle Magyar Nemzeti Szocialista Pártból kiváló, ifj. Balogh István országgyűlési képviselő vezette debreceni nyilas csoporttal. A kötetben szereplő pártprogram nem ennek a pártnak a programja, hanem – kutatásaink alapján állítjuk, hogy – valószínűleg az 1933-ban

¹⁸ Uo. 21. – Ennek cáfolatát lásd Paksy Zoltán: A nemzetiszocialista pártok ideológiája Magyarországon az 1930-as években. *Történelmi Szemle*, 2008/4. 479–505.

¹⁹ Több kisebb tanulmány azonban érintette a kérdést, így például Sipos Péteré, amely a radikális szélsőjobboldali ideológiák századfordulós szellemi előzményeit és főbb jellemzőit foglalta össze, főként Milotay István pályafutásán keresztül. Sipos Péter: Milotay István pályaképe. *Századok*, 1971/3–4. 709–735. Megemlítem továbbá Ránki György tanulmányát az 1939-es budapesti választásokról, amelyben új módszert alkalmazva a nyilaspártok társadalmi bázisát térképezte fel. RÁNKI György: Az 1939-es budapesti választások. *Történelmi Szemle*, 1976/4. 612–630. Megállapításait Borsányi György kutatásai is alátámasztották. BORSÁNYI György: A budapesti munkások választási magatartása (1922–1945). *Válóság*, 1989/1. 87–99. Lackó Miklós 1975-ben megjelent újabb könyvében (LACKÓ Miklós: *Válóságok – választások*. Gondolat, Budapest) a szélsőjobboldali mozgalmak két ágát különítette el, az „úri vagy szalon fasizma” és a „radikális fasizma” irányzatot. Nézete szerint az előbbi politikai vonatkozásában a Gömbös–Imrédy-vonal képviselte, legismertebb szellemi képviselőjének pedig Milotay Istvánt, Rajniss Ferencet és Oláh Györgyöt nevezte meg, míg a radikális fasizma irányzatoknak Böszörmény és Szálasi mozgalmát tartotta.

²⁰ GERGELY Jenő–GLATZ Ferenc–PÖLÖSKÉI Ferenc (szerk.): *Magyarországi pártprogramok 1919–1945*. ELTE–Eötvös, Budapest, 2003.

²¹ Uo. 314.

¹⁴ Uo.

¹⁵ LACKÓ Miklós: *Nyilasok, nemzetiszocialisták 1935–1944*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1966.

¹⁶ Ezek a pártok a közéletben komoly szerepet játszottak, elég, ha csak arra utalunk, hogy a Keresztény Nemzetiszocialista Front 1938-ban az országgyűlésben 8 képviselővel alkotott önálló frakciót.

¹⁷ Így például rosszul említi Meskó Zoltán pártjának eredeti elnevezését, Magyar Nemzeti Szocialista Mezőgazdasági Dolgozók és Munkások Pártja néven; Szűts Ivánt helytelenül Istvánnak, Festetics Sándort pedig – valószínűleg átvéve az 1930-as évek téves szóhasználatát – 40 000 holdas birtokosnak nevezi (valójában 24 000 holdja volt); végül ő mondja először, hogy Pálffy Fidél 1933-ban Egyesült Magyar Nemzeti Szocialista Párt néven önálló pártot alapított, és ismerteti ennek vélt programját.

Budapesten Posta Sándor és Gáspár János által megszervezett, hasonló nevű, de jelentéktelen nyilas párté.²²

Ugyancsak visszatérő tévedése szakirodalmunknak az, hogy az 1933-ban Debrecenben megszerveződött nyilasszervezet alapítójának és vezetőjének ifj. Balogh Istvánt nevezi meg.²³ Ennek cáfolatára és az új párt vezetőségének összetételére az alábbiakban kitérek. Helytelenül szerepel a kötetben a párt elnevezése is, ugyanis a neve Nemzeti Szocialista (Szociálista) Magyar Dolgozók Pártja volt. E párt 1934 júliusában fuzionált Festetics Sándor pártjával, amely a programját is átvette és kinyomtatta 1935 januárjában.²⁴

Végül téves megjegyzés szerepel Meskó Zoltán 1932-ben alapított pártjával kapcsolatban is, eszerint a párt „később a Nemzeti Szocialista Párt elnevezést” használta.²⁵ Meskó pártja ilyen elnevezést sohasem használt, az 1939-es országgyűlési választásokon is – apró változtatással – Magyar Nemzeti Szocialista Földműves és Munkáspárt néven indult.²⁶

A rendszerváltás után jelent meg Csiffáry Tamás szerkesztésében a *Szálasi Ferenc börtönnaplója 1938–1940* című kiadvány, amelynek bevezető tanulmányát Sipos Péter írta. Bevallott célja az volt, hogy a „Szálasi-jelenség” létrejöttét vizsgálja, különös tekintettel a belpolitikai környezetre és a nemzetközi hatásokra.²⁷ Ezzel szemben tanulmánya igen részletes, Lackó Miklós monográfiáját meghaladó mélységű életutat ismertet Szálásiról, fejtegetései azonban csupán Szálasi személyiségére és a politikai összefüggésekre vonatkoznak, így a felvetett kérdésre, a „Szálasi-jelenség” magyarázatára – amennyiben azt értette rajta, hogy miért tudott népszerűvé válni mozgalma a magyar társadalomban – nem kapunk választ. Röviden kitér a kisebb nyilaspártok és politikusok tevékenységének értékelésére is, ezeket azonban a korábbi téves értelmezések alapján minősíti. Megállapítása szerint Pálffy Fidél „egyéniségéből a sikeres pártvezetéshez szükséges energia és céltudatosság is hiányzott.

Afféle könnyed, a bohémságnak sem híján lévő arisztokrata mentalitással csak sodródott a nyilas áramlattal, de nem tudta alakítani, irányítani.”²⁸ Ezzel szemben nézetem szerint Pálffy kifejezetten vallásos, rigorózus, a politikai mozgalom iránt mélyen elkötelezett ember volt, aki környezetét előtt tekintéllyel bírta, ám országos vezéri szerepre valóban alkalmatlan volt, nem is törekedett erre. Lényeges momentum azonban, hogy az általa megszervezett és az ország egyik legerősebb csoportját alkotó zalai és Győr vármegyei nyilas csoportok régiójába egyetlen más nyilaspárt sem tudott – ideértve Szalásit is – betörni és híveit elhódítani (a zalai pártvezetők például ismereteink szerint 1944-ig kizárólag őt tekintették vezérüknek).

Meskó Zoltán komolytalan politikusnak és „közéleti pojácának” titulálását is túlzásnak találom, hiszen – még ha a nyilasvezér jellemének ilyen megítélését nem is vitatom – azok a funkciók, amelyeket Meskó 1919 után betöltött, korántsem súlytalanok (megyei kormánybiztos, kormánypárti alelnök, államtitkár, 15 évig országgyűlési képviselő stb.). A korai nyilaspártok tevékenységét a szerző marginálisnak nevezi, az 1935-ös választásokon való szereplésüket pedig teljes kudarcnak. Félreértésről tanúskodik az 1935-ös választásokon szerzett, debreceni nyilasmandátummal kapcsolatos megállapítása. Eszerint Festeticséknek csak azért sikerült győzniük, mert „a NEP helyi hatalmasságai különböző manőverekkel lehetetlenné tették a kormányfővel szakított és pártjából kilépett Bethlen István, valamint a kiszgazda Hegymegi Kis Pál indulását. Akik az ellenzéki érzelmi választópolgárok közül nem kívánták a szociáldemokrata jelöltet támogatni, azok kénytelen-kelletlen a nemzetiszocialista listára szavaztak.” Ezekkel a megállapításokkal a választásokat követő események miatt kell vitázni, amikor a Kiszgazdapárt a bíróságon sikerrel támadta meg a voksolás eredményét, és elérte annak megismétlését. Az 1935 októberében lezajlott újabb választáson az ellenzéki Magyarországi Szociáldemokrata Párt mellett indult a Kiszgazdapárt is, sőt az ugyancsak ellenzéki Kossuth-párt is, így az a Horthy-korban ritkának számító helyzet állt elő, hogy négy ellenzéki párt indult, ezek közül szerezték meg Festetics nyilasai ismételen a mandátumot. Igaz, már jóval kevesebb szavazattal érték el ezt, de a szituáció arra utal, hogy a gróf pártja nem csupán az ellenzéki érzelmi szavazók protestvoksaival, hanem egy jól körülhatárolható és stabil tábor támogatásával szerezte meg a mandátumot.

²² PAKSY Zoltán: A nyilaskeresztes mozgalom tevékenysége és társadalmi bázisa a Dunántúlon 1932 és 1935 között. In: Uő. (szerk.): *Az antiszemizmus alakváltozatai*. Zala Megyei Levéltár, Zalaegerszeg, 2005. 110–112.

²³ *Magyarországi pártprogramok 1919–1945*. I. m. 303.

²⁴ A NSZMDP eredeti programját lásd MOL K 149. BM. res. 1936-6-6119., valamint *Magyarországi pártprogramok 1919–1945*. I. m. 303. (A kötetben tévesen szerepel a kiadás 1934. januári dátuma.)

²⁵ Uo. 268.

²⁶ A tévedést az okozhatta, hogy Meskó 1936 és 1937-ben nem a saját, hanem Festetics Sándor Magyar Nemzeti Szocialista Pártjában politizált.

²⁷ SÍPOS Péter: Egy politikai eszmerendszer kialakulása. In: *Szálasi Ferenc börtönnaplója 1938–1940*. Budapest Főváros Levéltára–Filum, Budapest, 1997. 11.

²⁸ Uo. 23.

Témánk szempontjából különleges jelentőségű az a parlamenti választások történetét feldolgozó tanulmánykötet, amelyet 1999-ben adtak ki.²⁹ Ebben az 1935-ös választásról Sipos Péter készített tanulmányt, s a már ismertetett szemlélettel közelített a témához.³⁰ Az 1939-es választást Pintér István dolgozta föl, munkájának a szélsőjobboldalra vonatkozó megállapításait azonban csak fenntartással lehet kezelni. A Nemzeti Front bemutatása kapcsán azt írja, hogy „az 1939-es választáson mint Keresztény Nemzetiszocialista Front – Nemzeti Front, illetve Magyar Nemzetiszocialista Párt–Keresztény-Szocialista Nemzeti Front néven indult. Előbbit változatlanul Salló János, utóbbit Meskó Zoltán és gróf Pálffy Fidél vezette.”³¹ Utóbbi megállapítása téves, Pálffynak és Meskónak ugyanis nem volt köze ilyen nevű pártokhoz; a Keresztény Nemzetiszocialista Front–Nemzeti Front elnöke a fúzió után Meizler Károly lett, Salló a jelképes „pártvezetői” funkciót kapta.³² Kifejezetten meglepő Pintérnek az az állítása, mely szerint Csoór Lajos Népakarat Pártja Szálasi Ferenc eredeti hasonló nevű pártjának az utóda lett volna, és 1939-ben szerveződött újjá.³³ Csoór Lajos parasztpártja 1935 óta működő, különálló szervezet volt, az 1935-ös választáson is e néven indult, és Csoór személyében szerezte meg egyetlen mandátumát.

A szélsőjobboldali mozgalmakkal foglalkozó szakirodalom fontosabb műveinek áttekintése után világosan látható, hogy e mozgalmakat a mai napig nem dolgozták fel kellőképpen. Szinte egyáltalán nem foglalkoztak a korai nyilaspártok 1932 és 1939 közötti történetével. Ezek a következők: Nemzeti Szocialista Magyar Földműves és Munkáspárt, Nemzeti Szocialista Magyar Dolgozók Pártja, Magyar Nemzeti Szocialista Párt, Egyesült Magyar Nemzeti Szocialista Párt, Keresztény Nemzetiszocialista Front és Nemzeti Front. Különösen érdekes, milyen társadalmi bázisra támaszkodtak és hogyan szerepeltek a választásokon, mert mindennek ismeretében lehet lemérni legjobban a társadalmi térhódításuk mértékét. Közvélekedésünkben a magyarországi nemzetiszocialista szervezkedés Szálasi Ferenc nevével fonódott össze, s ahogy láttuk, ez a nézet uralja a kérdést tárgyaló szakirodalmat is. Az alábbiakban bizonyítani szeretném, hogy Magyarországon a szélsőjobboldal e radikális irányzata,

²⁹ FÖLDES György–HUBAI László (szerk.): *Parlamenti választások Magyarországon 1920–1998*. Napvilág, Budapest, 1999.

³⁰ SIPOS Péter: Őrségváltás szavazócédulákkal. Uo. 146–175.

³¹ PINTÉR István: A kényszerpályára szavazó ország – 1939. Uo. 187.

³² *Pesti Újság*, 1939. március 12.

³³ PINTÉR István: i. m. 188.

más személyekhez kötődően, már jóval korábban és hangsúlyosabban megjelent, mint azt az eddigi kutatások feltárták, egyben megkísérlem bemutatni az első nyilaskeresztes pártok megalakulásának történetét és szervezkedésük területi struktúráját.

Az első nemzetiszocialista pártok megalakulása

Magyarországon az 1920-as évek második felében perifériára szorult szélsőjobboldali mozgalmak a gazdasági világválság és a németországi belpolitikai fordulat hatására kezdtek ismét élénken szervezkedni. Soraikban már azok a pártok játszottak nagyobb szerepet, amelyek nemzetiszocialistának nevezték magukat. A közéletben korántsem ismeretlen elnevezés egyszerre utalt arra, hogy követői a magyar társadalom válságát radikális nemzeti-szociális reformokkal kívánják megoldani, valamint a hasonló németországi politikai mozgalmat példaképnek, követésre, utánzásra méltónak tekintik: átvették és felhasználták még a horogkeresztes szimbolikat is. E pártok között jelentéktelennek tekinthető a Scholcz Vilmos állástalan újságíró által 1932-ben alapított Magyar Horogkeresztesek Pártja, a Cserhalmi Kiss Ernő nyugalmazott vámőrparancsnok által 1931-ben alapított Nemzeti Szocialisták Országos Pártja, dr. Szüts Iván magántisztviselő Független Magyar Szocialista Pártja, ugyanebben az évben, Pászty János budapesti törvényhatósági bizottsági tag által vezetett Nemzeti Szocialista Párt, a rövid életű Magyar Nemzeti Szocialista Fascista Párt, melyet Barcsay Árpád nyugalmazott csendőr alezredes hozott létre 1933-ban,³⁴ valamint Hehs Aladár 1932-ben bejegyzett Nemzetiszocialista Néppártja.³⁵

Időrendben a legelső, a Nemzeti Szocialista Párt, 1928-ban alakult meg. Jelentősége nemcsak időbeli elsőségében állt, hanem abban is, hogy nem a német náci párt magyarországi utánzására törekedett, hanem az 1920-as évek szélsőjobboldali hagyományai alapján igyekezett kialakítani egy önálló magyar nemzetiszocialista irányzatot. E párt mögött jelentős fővárosi értelmiségi csoport sorakozott föl, benne olyan személyekkel, akik kapcsolatban álltak a többi hasonlószerű mozgalommal. A Nemzeti Szocialista Pártot ugyanis a Bartha Miklós Társaság szélsőjobboldali érzelmű tagjai alapították: dr. Szüts Iván magántisztviselő (aki később innen kiválva próbálkozott önálló pártalapítással), Ráttkay

³⁴ MOL BM. res. 1934-7. Pártok, egyesületek kötete.

³⁵ HEHS Aladár: *Nyilaskereszt-e a magyarság útja?* Szerzői kiadás, Budapest, 1942. 11.

R. Kálmán újságíró, Könyves Tóth Kálmán író, Csomóss Miklós orvos; a párt vezetője pedig Szász Béla író, történész volt.³⁶ Ez a pártalakulat főként az értelmiség körében propagálta nézeteit nem túl hangosan, ezért egyelőre kevés követőre talált.³⁷ A párt az 1931-es országgyűlési választásokon Szász Bélát, Bell Miklós gyárost, Szabó Dezső író, Opra Gábor orvost és Temesváry Lászlót akarta indítani, a terv azonban kudarcba fulladt.³⁸ A pártban tevékenykedők közül többen később felbukkantak a nyilasmozgalmak holdudvarában. Így például Ráttkay Kálmán 1935-től a nyilassá vált *Nemzeti Élet* főszerkesztői tisztségét töltötte be, Temesváry László pedig Szálasi gazdasági szakértője, majd a nyilas hatalomátvétel után a Magyar Nemzeti Bank elnöke lett.

1928 és 1932 között a sok kis nemzetiszocialista párt berkeiben nagy volt a fluktuáció. A különböző változások eredményeként végül az 1930-as évek közepére kiemelkedett néhány olyan nemzetiszocialista párt, amely már jól kiépített szervezeti rendszerrel és jelentős – elsősorban vidéki – tagsággal rendelkezett. Ezek a mozgalmak is több párhuzamos szálon kezdtek szervezkedni. Az egyik a német mintát másolta híven, így jött létre a német náci párt nevének pontos fordításával a Böszörmény Zoltán vezette Nemzeti Szocialista Magyar Munkáspárt.

Böszörmény állástalan újságíróként tipikus közegből jött – ahonnan a szélsőjobboldal sok más vezetője is érkezett. Szervezetét 1930 elején alapította, de az intenzív munka csak 1931 decemberében indult el, Budapesten.³⁹ A párt 1933-tól kezdte magát Kaszáskeresztes Pártnak nevezni, miután a horogkeresztet a belügyminiszter – mint idegen állam hivatalos jelképét – 1933. szeptember 18-i hatállyal betiltotta.⁴⁰ A párt nevének ilyenén megváltoztatását kézenfekvővé tette, hogy ekkora vált láthatóvá társadalmi bázisának összetétele, amelyen belül elsősorban többséget képviselt a szegényparasztság – főként mezőgazdasági munkások, napszámosok, cselédek. Ez ellentétes volt a szélsőjobboldali mozgalmak addigi tapasztalataival, hiszen az 1920-as évek radikális jobboldali mozgalmainak tömegbázisát városi rétegek, főként a kispolgárok, valamint az egzisztenciájuk-

ban megrendült, lecsúszóban lévő középrétegbeliek szolgáltatták, köztük nagy számban határon túlról érkezett, javaikat veszített személyekkel. A parasztság, illetve Böszörmény esetében inkább az agrárproletariátus fogékonyasága a nemzetiszocializmus eszméi iránt félelmetesen új lehetőségeket villantott fel a szélsőjobboldal számára – bár ennek hatását sokáig tompította a magyar társadalom konzervatív értékvilága, amely a legcsekélyebb presztízst sem tulajdonított ezeknek a rétegeknek.

Böszörmény pártja elsősorban az Alföldön, azon belül is a Tiszántúlon szervezkedett. Legjelentősebb csoportjai Hajdú-Bihar megyében Debrecen, Békésben Békéscsaba és Mezőberény, a Duna–Tisza közén pedig Nagykőrös központtal működtek.⁴¹ A németekhez igazodás megmutatkozott a párt szimbólumaiban és külsőségeiben, így a horogkereszt és a barna ing átvételében, a párt szervezeti felépítésében, vagyis a vezér feltétlen tiszteletében, az „Éljen Böszörmény!”-köszöntésben, a katonás hierarchiában és a rohamcsapatok szervezésében, valamint abban, hogy programja csaknem szó szerint megegyezett az NSDAP 1920-ban meghirdetett programjával.⁴² Az önálló arculat kialakítását kétségtelenül megnehezítette, hogy a párt vezetőségének igen alacsony volt a szellemi színvonala.

Böszörmény pártja még a nemzetiszocialista pártok közül is kirítt szélsőségségével, demagógiájával és elképesztően alacsony intellektuális színvonalával. Értékítélete a végletekig leegyszerűsítő volt, nélkülözte az árnyalt gondolkodás minimumát is. Hirdetői szerint például a magyarországi „népnyomor” oka „az idegen erkölcsű és szellemű üzerek hosszú évtizedes gazdasági és szellemi garázdálkodása és harácsolása”, akik Magyarországot „sémita paradicsommá” változtatták.⁴³ Vagy egy másik példa szerint az 1918-as októberista kormány „demokrata-cionista” összeesküvés, a Tanácsköztársaság pedig „talmudista rémuralom” volt.⁴⁴

Egyik kiáltványuk szerint a magyar gazdasági válságot 24 óra alatt megoldják, ha hatalomra kerülnek. Ez a racionalitás és a realitásérzék teljes hiányát mutatta, mégis alkalmas volt arra, hogy tömegeket nyerjen meg magának.⁴⁵ Követői olyan napszámosok, gazdasági cselédek,

³⁶ MOL XIX-J-1a. II/a.; SOMBOR-SCHWEINITZER József: *A magyar nemzetiszocialista mozgalmak története*. Vö. BORBÁNDI Gyula: *A magyar népi mozgalom*. Püski, New York, 1983. 122–123.

³⁷ SOMBOR-SCHWEINITZER József: i. m.

³⁸ MOL BM. res. 1933-7-1590. Közli MÁRKUS László: *A Károlyi Gyula-kormány bel- és külpolitikája*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1968. 179–180.

³⁹ SZAKÁCS Kálmán: *Kaszáskeresztesek*. I. m. 34–35.

⁴⁰ A horogkereszt-jelvény használatának eltiltása. BM 145. 500. sz. rendelet. *Belügyi Közlöny*, 1933. 566. – A politikai pártok tagjainak egyenruha-viselését a belügyminiszter már korábban, 1932. augusztus 4-én betiltotta.

⁴¹ SZAKÁCS Kálmán: *Kaszáskeresztesek*. I. m. 61.

⁴² Böszörmény kiáltványát és programját lásd *Magyarországi pártprogramok 1919–1945*. I. m. 228–236. Az NSDAP programját magyarul: *Az NSDAP programja és világnézeti alapjai*. Ford.: SZELTNER Andor. Nemzetek Európája Kiadó, Budapest, 2006. 30–36.

⁴³ *Magyarországi pártprogramok 1919–1945*. I. m. 230.

⁴⁴ Uo. 231.

⁴⁵ VONYÓ József: Össze nem nővő gyökerek. Jobboldali radikalizmus Magyarországon a hungarizmus előtt. *Rubicon*, 2004/11. 48–49.

munkások közül kerültek ki, akik a társadalmi és gazdasági folyamatok tárgyilagos megértésére képtelenek lévén, fogékonyak voltak a demagógiára, és igényelték a radikális politikai megnyilvánulásokat.⁴⁶

A pártot 1933 decemberében érte komoly megrázkódtatás, amikor szervezetéből kivált az egyik legerősebb helyi csoportja, a debreceni. A Svaszta Gyula ügyvéd, Szedlár Vilmos iparosmester, Szentpály Kálmán újságíró és Redl Károly orvosgyógyász tanár vezette frakció önálló pártot alapított, a Nemzeti Szocialista Magyar Dolgozók Pártját, amelynek befolyása kizárólag az alföldi cívisvárosra és közvetlen környezetére terjedt ki. Vezetőjének szakirodalmunk általában ifj. Balogh Istvánt, a debreceni módos parasztbirtokost tartja; őt azonban a helyi szervezet vezetői csak az 1935-ös országgyűlési választások előtt kérték fel képviselőjelöltnek, mert személyével igyekeztek híveket szerezni a cívisek körében.⁴⁷ A pártszervezet vezetője hivatalosan Svaszta Gyula volt.

A Böszörmény mozgalommal párhuzamosan szervezkedő kisebb pártcskák közül 1931-ben kezdett kiemelkedni az a csoport, amelyet budapestiek szerveztek meg; vezetőik az 1928-ban létrejött Szász Béla-féle pártból, valamint Szüts Iván követőiből kerültek ki. Igyekeztek önálló magyar arculatot és ideológiát felmutatni, bevezették a zöld ing használatát, a párttagságon belül a „Testvér!”-megszólítást (szemben Böszörmény németből fordított „Néptársával”) és a „Bátorság!”-köszöntést, jelvényük pedig a kettőskereszt volt. E párt mögött azonban ekkor még nem állt kiépített szervezeti háttér.

Végül harmadsorban, mindezekkel párhuzamosan 1932. június 16-án Meskó Zoltán kormánypárti képviselő az országgyűlésben új nemzetiszocialista párt, a Nemzeti Szocialista Magyar Földműves és Munkáspárt megalapítását jelentette be és ismertette programját.⁴⁸ Meskó kapcsolatban állt Böszörmény mozgalomával is, a két ember egy ideig a Nemzeti Szocialista Magyar Munkáspárt pártvezetői tisztségéért vetélkedett.⁴⁹ 1932 tavaszán tárgyalásokat is folytattak, ám ezek nem vezettek eredményre. Meskó Böszörményt – a személyi ellentéteken túl – radiká-

lisnak és szalonképtelennek tartotta, ezért aztán a parlamentben önálló párt megalakítását jelentette be. Ez volt ekkor az egyetlen nemzetiszocialista párt, amely országgyűlési képvisellel is bírt, így könnyebben is szervezkedhetett.⁵⁰

Kezdetben Meskó mozgalma Böszörmény mintájára kezdett szervezkedni, ő is a német náci pártot utánozta, a parlamentben barna ingben ismertette pártalapítási szándékát. Még programjának egyes fejezetei is azonosak voltak Böszörmény és így a német párt programjával. Néhány hónappal a pártalapítás bejelentése után azonban Meskó megegyezett a már korábban működő Szász Béla és Szüts Iván vezette Nemzeti Szocialista Párttal (valószínűleg már korábban is folytattak tárgyalásokat egymással), ennek eredményeként mondott le a németek utánzásáról és vette át a másik párt nemzeti jelképrendszerét és szokásait. Így vált hivatalossá a barna helyett a zöld ing használata, a „Testvér!”-megszólítás és a „Bátorság!”-köszöntés. Új jelképet is létrehoztak. Egy pártvezetői ülésen Meskó fia, ifj. Meskó Zoltán ötlete alapján egyesítették a Szüts Iváné által addig használt kettőskereszt szimbólumot a horogkereszttel, így született meg a *nyilaskereszt*, amely nézetük szerint egyszerre utalt az Árpádok égíse alatt megszületett keresztény magyar államra és a lovas nomád történelmi hagyományokra.⁵¹ A párt vezetésében Meskó mellett Pálffy Fidél dunakiliti földbirtokos és kezdetben, a budapestiek képviseletében Szüts Iván vett részt, utóbbi azonban nem sokkal később – ismeretlen okból – kivált és ismét önálló pártot alapított. Meskó, valószínűleg Böszörmény sikeres vidéki térnyerése láttán, szakított az addigi, a városokra koncentrált szélsőjobboldali szervezkedéssel, és propagandájával a paraszti népeséget célozta meg. A pártvezér már a következő hónapban hosszabb vidéki körútra indult a Dunántúlon, első szervezési főnökének, lovas Fehrentheil Tibornak a társaságában.⁵² A két férfi automobilon járta végig Fejér, Győr, Komárom-Esztergom, Sopron és Zala megyék nagyobb településeit, s a céljuk nyilvánvaló volt: az Alföldön tevékenykedő Bö-

⁴⁶ Uo. 47.

⁴⁷ Tóth Gábor: *Ellenzéki politikai mozgalmak a Tiszántúlon a harmincas években, 1929–1939*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1982. 211–212.; Gárdonyi Sándor: *Nyilas mozgalmak Debrecenben, 1933–1939*. *Debreceni Szemle*, 2001/11. 83–89. A párt programját lásd *Magyarországi pártprogramok 1919–1945*. I. m. 303–313.

⁴⁸ *Képviselőházi Napló, 1931–1935*. 10. k. 3–34. Továbbá: A Nemzeti Szocialista Magyar Földműves és Munkáspárt kiáltványa és programja. In: *Magyarországi pártprogramok 1919–1945*. I. m. 268–273. Lásd még *Pesti Újság*, 1932. június 17. (Különszám.)

⁴⁹ Szakács Kálmán: *Kaszáskeresztesek*. I. m. 52–53.

⁵⁰ MOL BM. VII. res. 5977/1933. – A belügyminiszter utasítása kizárólag a Meskó-pártnak engedélyez gyűléseket, a többi „horogkeresztes frakciónak” nem.

⁵¹ Hehs Aladár: *Nyilaskereszt-e a magyarság útja?* I. m. 12. – „Ez a nyilaskereszt a keresztshadjárat jelvénye volt II. Endre alatt.” Meskó parlamenti beszéde 1933. november 29-én. *Képviselőházi Napló, 1931–1935*. 18. k. 330. – A kereszt szimbóluma a magyar királyok címerében III. Béla idején jelent meg, s valóban II. András uralkodásától állandósult, ez azonban nem a nyilaskereszt-, hanem a kettőskereszt-szimbóluma volt. (BERTÉNYI Iván: *Magyar címertan*. Osiris, Budapest, 2003. 63–65.)

⁵² *Magyar Horogkereszt és Pesti Újság*, 1932. július 31.

szörménnyel szemben az ország még érintetlen területein kívánták megszervezni a nemzetiszocialista pártot.

Nem kellett sokáig várni egy újabb párt megalakulására. 1933-ban ismét egy kormánypárti képviselő, gróf Festetics Sándor arisztokrata nagybirtokos kezdett szélsőjobboldali mozgalmat szervezni. Kezdeményezése kiváltotta Gömbös Gyula miniszterelnök rosszállását, aki felszólította, hogy hagyjon fel a dologgal: „Az olyan 40 000 holdas urak, akik a horogkeresztes mozgalmat importálják, kezdjék önmagukon az általuk hirdetett szociális intézkedéseket. A magyar hitbizományokat nem azért adta az uralkodó, hogy azok élvezetében az utódok egy importált szocializmus jelszavait hirdessék olyan időben, amikor ennek a jelszónak a hirdetése az ország rendjére veszélyt rejt magában.”⁵³ Ennek hatására Festetics kilépett a kormánypártból, és megalakította a Magyar Nemzeti Szocialista Pártot. A sajtóban 1933. augusztus 13-án jelentette be, hogy ő is híve lett annak a „nagy megmozdulásnak” és „nagy újjászületésnek, amelyet nemzeti szocializmusnak neveznek”.⁵⁴ A párt azokon a területeken kezdett szervezkedni, ahol Festetics birtokai terültek el, így Veszprém megyében az enyingi járásban, valamint Somogy megyében Marcali térségében. Helyzetét jelentősen megkönnyítette, hogy – ellentétben Bösörménnyel és Meskóval – arisztokrata nagybirtokos lévén, anyagi lehetőségei messzemenően biztosították az önálló politizálás feltételeit.

A kérdéssel foglalkozó szakirodalom szerint 1933-ban még egy nemzetiszocialista párt alakult meg, a Pálffy Fidél által megszervezett Egyesült Nemzeti Szocialista Párt, melynek programja is ismeretes.⁵⁵ Ezzel szemben a valóság az, hogy Pálffy Fidél 1936-ig Meskó pártjában tevékenykedett mint dunántúli alvezér, önálló pártot nem hozott létre, a neki tulajdonított pártprogramot pedig egy kisebb, jelentéktelen budapesti nyilaspárt hirdette meg.⁵⁶ Pálffy 1933-ban folyamatosan szervezte a Meskó-féle párt gyűléseit a lakóhelye közelében lévő Győrben és Magyaróváron, emellett a legtevékenyebbnek és legeredményesebbnek Zala megyében bizonyult. A Nemzeti Szocialista Magyar Földműves és Mun-

káspárt hivatalos zászlóbontó nagygyűlését Győrben 1933. június 29-én, Zalaegerszegen pedig 1933. december 10-én tartotta meg, mindkét esetben a város legimpozánsabb épületének nagytermében, ezernél több ember részvételével.⁵⁷

1933 második felében tehát Magyarországon három nemzetiszocialista párt folytatott intenzív – főként vidéki – szervezkedést: a Bösörmény-párt az Alföldön, Festetics Sándoré, s mellette a Meskó-Pálffy-féle párt a Dunántúlon. Ez a struktúra 1933 végén, 1934 elején módosult. 1933 decemberében létrejött az önálló debreceni nyilaspárt, a Nemzeti Szocialista Magyar Dolgozók Pártja. A másik változás a két dunántúli szervezet fúziója nyomán következett be, Meskó, Pálffy és Festetics – egy belügyi jelentés szerint Budapesten, a Dunakorzó kávéházban – megbeszélésre ült össze, és meg is egyeztek.⁵⁸ Az egyesülést egy Tapolcán szervezett nagygyűlés és pártvacsora keretei között kívánták demonstrálni 1934. január 7-én, ahol fogadni kívántak olyan német vendégeket is, „akiknek érkezését az itteni nemzetiszocialista párt meglepetésnek szánja, mert állítólag olyan magas rangú német pártfunkcionáriusok érkeznek ide, akik a kongresszuson való jelenlétükkel dokumentálni fogják azt is, hogy a német nemzetiszocialista párt hivatalosan is elismeri testvérpártul a magyar náciakat” – szövelt az eseményről a belügyi jelentés.⁵⁹ Ez a rendezvény végül elmaradt, mivel a közigazgatási hatóságtól nem kapták meg rá az engedélyt, mivel a hivatalos indoklás szerint „a gyűléssel kapcsolatban rendezavarásokra volt kilátás”.⁶⁰ A járási fősztolgabíró az elutasító döntést azonban a belügyminiszter utasítására hozta meg, s ellene a párt egyenesen Horthyhoz nyújtott be panaszt.⁶¹ A rendezvény meghíusulásától függetlenül az egység megvalósult, 1934 elejétől tehát a Dunántúlon már csak egy nyilaspárt folytatta a szervezkedést, a Meskó Zoltán, Pálffy Fidél, gróf Festetics Sándor vezette nyilaskeresztes Nemzeti Szocialista Magyar Földműves és Munkáspárt.

Festetics bekapcsolódása után alakult ki az egyesült nyilaskeresztes párt struktúrája és szervezeti felépítése. Az élén a háromtagú vezérlo ta-

⁵³ Idézi KÓNYA Sándor: *Gömbös kísérlete totális fasiszta diktatúra megteremtésére*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1968. 110.; GÖMBÖS Gyula: *Válogatott politikai beszédek és írások*. Szerk.: VONYÓ József. Osiris, Budapest, 2004. 588. (A NEP sátoraljaúj helyi zászlóbontó nagygyűlésén mondott beszéd részlete, 1934. január 16-án.)

⁵⁴ *Mezőföld*, 1933. augusztus 13.

⁵⁵ Az Egyesült Nemzeti Szocialista Párt programja. *Magyarországi pártprogramok 1919–1945*. 314–320. (A pártot bemutató leírás szerint a pártot Pálffy „1933-ban a Közép-Dunántúlon” kezdte szervezni.)

⁵⁶ PAKSY Zoltán: A nyilaskeresztes mozgalom tevékenysége és társadalmi bázisa a Dunántúlon 1932 és 1935 között. I. m. 110–112.

⁵⁷ Uo. 111. A győri meghívó plakátját lásd BANA József: A jobboldali szervezetek története Győr megyében (1933–1935). *Győri tanulmányok*, 2006/28. 41.

⁵⁸ MOL BM res. 1934-7-2004.

⁵⁹ Uo. illetve ZML Zalaszentgróti fősztolgabíró közigazgatási iratai. (Zalaszentgróti főszt. közig. ir.) 52/1934.

⁶⁰ Zalaszentgróti főszt. közig. ir., 52/1934.; VONYÓ József: Meskó pártja Zalában. Adatok a nyilasok Zala megyei szerepéről és társadalmi bázisáról 1933–1935. In: *Gömbös Gyula és a jobboldali radikalizmus*. Tanulmányok. Pro Pannónia, Pécs, 2001. 178–179.

⁶¹ Zalaszentgróti főszt. közig. ir. 52/1934.

nács állt: Meskó, Pálffy és Festetics. Az országot bánóságokra osztották fel, minden „vezérnek” volt egy-egy régiója. Így Pálffy a győri bánóság, Festetics a lakóhelye szerinti, úgynevezett mezőföldi bánóság, Meskó pedig a budapesti, központi bánóság élén állt. A hármas vezéri tanács tagjait az „Országos Vezér” titulus illette meg. Ez a bánósági területi rendszer 1934 áprilisáig maradt meg, akkor – a hármas vezéri tanács fennmaradása mellett – az országot az egész évtizedben funkcionáló főkerületi rendszerre osztották, ezek élén álltak a főkerület-vezetők. A főkerületek kerületekre, ezek pedig községi szervezetekre oszlottak. A főkerület-vezetők mellett egy-egy propagandafőnök is dolgozott, aki a szervezéssel és a pártpropagandával foglalkozott. Ezeket a feladatköröket minden esetben tanult, diplomás személyek – a legtöbbször ügyvédek – látták el. Kezdetől fogva szerveztek rohamcsapatokat is, melyeket élgárdának neveztek, ide csak a legrátermettebb és leghűségesebb – katonaviselt – párttagok kerülhettek be. Az élgárdák egyik legfontosabb feladata a rendfenntartás volt, különösen a pártgyűlések és egyéb politikai események, rendezvények alkalmával. Az élgárdákat a budapesti élgárdaparancsnok felügyelte. Ezt a pozíciót ekkor Barcsay Árpád nyugalmazott csendőőr alezredes töltötte be, aki korábban Böszörményi mellett is hasonló funkcióban tevékenykedett. A párttagok hivatalos köszönése a „Bátorság!” felkiáltás volt.⁶²

A párt felvette a kapcsolatot a német náci párttal, amelytől anyagi segítséget kapott. Meskó még 1933. április 1-jén Németországban járt, ahol Hitler és más náci vezetők fogadták. A pártvezér célja a németek erkölcsi és anyagi támogatásának megszerzése volt. A későbbiekben azonban részben ez okozta a vezérek közötti ellentétet is. Festetics Sándor ugyanis ellenezte, hogy a németektől pénzt fogadjanak el, amit Meskó gyakorlatilag egy személyben intézett.⁶³ Festetics, bár természetesen magánvagyonából komoly összegeket költött a párttevékenységre, azt hangoztatta, hogy a nyilaskeresztes mozgalom önkéntes és önfeláldozó személyek munkáján nyugszik, éppen ezen alapul a tekintélye. „Pénzzel a régi pártok dolgoztak, és ennek megfelelő volt is az eredmény” – mondta.⁶⁴

⁶² PAKSY Zoltán: A nyilaskeresztes mozgalom tevékenysége és társadalmi bázisa a Dunántúlon 1932 és 1935 között. I. m. 113–114.

⁶³ MOL BM. res. 1934-7-2004 (2140.) A jelentés 60 000 pengős összeget említ, kapcsolattartó személyként pedig a budapesti német birodalmi iskola egyik tanárát nevezte meg.

⁶⁴ MOL BM. res. 1934-7-2004 (7040.) Festetics levele a megalakulóban lévő miskolci pártszervezethez. – A gróf egyik parlamenti felszólalásában is határozottan visszautasította a német kapcsolat gyanúját: „Amióta én vagyok a mozgalom egyik vezetője, ez a mozgalom sem német pénzeket, sem német irányítást nem fogadott el.” *Képviselőházi Napló, 1931–1935*. 21. k. (1934. április 6.) 120.

Ez a belső ellentét kiegészült a pártvezetők folyamatos személyi rivalizálásával, a vezéri pozícióért folyó látens küzdelemmel, melynek eredményeként a párt egysége fél év múlva felborult. 1934. július elsején Festetics Sándor kivált a pártból, és újra önállóan kezdett politizálni Magyar Nemzeti Szocialista Pártja élén. A vidéki nyilas pártok száma azonban az országban ezzel nem változott meg, ugyanis Festetics azonnal tárgyalásokat kezdett a debreceni csoporttal, amelynek eredményeként a két párt még abban a hónapban egyesült. A hivatalos elnevezés Magyar Nemzeti Szocialista Párt lett, melyen belül a hajdúsági régió a „Tiszántúli főkerület” nevet kapta, vezetői továbbra is Svaszta Gyula és Szedlár Vilmos maradtak, s a programot is a debreceniek hozták magukkal – ez lett a Festetics-párt hivatalos pártprogramja.⁶⁵

E folyamatok eredményeként 1935-re, az országgyűlési választások idejére Magyarországon három jelentősebb nemzetiszocialista pártszervezet jött létre. A Meskó–Pálffy-féle Nemzeti Szocialista Magyar Földműves és Munkáspárt, melynek megalakulását Meskó a parlamentben jelentette be. A másik Festetics Sándor Magyar Nemzeti Szocialista Pártja volt, amely 1934 júliusától tevékenykedett ismét önállóan, amikor kivált Meskóék pártjából, s a debreceni nyilas csoport révén befolyása már az Alföldre is kiterjedt. Végül a harmadik Böszörmény Zoltán kaszákkeresztes pártja, amely 1933-tól kezdve – miután vezetőinek és szervezeteinek egy része átlépett Meskó vagy Festetics pártjába – folyamatosan gyengült, szerepe egyre jelentéktelenebb lett.⁶⁶ Meg kell említeni továbbá azt is, hogy Szálasi Ferenc 1935 márciusában megalapította a Nemzet Akaratának Pártját, amelynek pártiroda-igazgatója volt, de még nem kezdett komoly országos szervezkedésbe, a választásokon sem indult. Még jó egy évig nem tudott kitörni az ismeretlenségből.

A pártok az 1935-ös választásokon összesen 17 egyéni kerületben tudtak jelölteket indítani, és három helyen állítottak listát. A jelöltállítások a pártok közötti erőviszonyokat tükrözték. Az egyéni jelöltek közül 12 fő a Meskó–Pálffy-párt jelöltje volt, Festetics három, a kaszákkeresztesek pedig két embert tudtak indítani. A listák közül kettőt állított Budapesten a Meskó-párt, egyet pedig Debrecenben a Festeticshez csatlakozott nemzetiszocialista csoport. A hatóságok erősen akadályozták a tevékeny-

⁶⁵ *Magyarországi pártprogramok 1919–1945*. 303–313.; GARDONYI Sándor: Nyilas mozgalmak Debrecenben, 1933–1939. I. m. 86–89.; TÓTH Gábor: *Ellenzéki politikai mozgalmak a Tiszántúlon a harmincas években, 1919–1939*. 199.

⁶⁶ Uo.; SZAKÁCS Kálmán: *Kaszákkeresztesek*. I. m. 102. Utóbbi szerző idézi a rendőrségi jelentést, mely szerint „1934 januárjában a rendőrség némi túlzással azt jelentette, hogy a Böszörmény-párt tulajdonképpen megszűnt, mert minden alvezér átlépett Meskóhoz”.

ségüket, ezért az ajánlószevények elutasítása, illetve érvénytelenítése miatt több jelöltjüknek nem sikerült megszereznie az indulás jogát.⁶⁷ Ez a legtöbb esetben Fejér, Tolna, Somogy, Vas, Zala megyében történt, illetve a kaszáskeresztések esetében az Alföldön. Utóbbi párt azonban ebben a kérdésben más megítélés alá vehető, ugyanis amíg a nyilaskeresztések igyekeztek a törvényi feltételeknek mindenben megfelelni, a Böszörmény-párt jelöltjei között voltak olyanok, akik radikalizmusukkal és demagógiájukkal valóban tételesen is törvényt sértettek.⁶⁸ A választáson a nyilaskeresztés jelöltek többsége 30%-ot meghaladó eredményt ért el (Pálffy Fidél 49,2%-ot), mandátumot mégis csupán egy személy szerzett, de két helyen: Festetics Sándor győzött egyéni választókerületében, Enyingen, és pártja listája mandátumhoz jutott Debrecenben. Utóbbi esetben a gróf visszalépése nyomán a lista második helyén álló ifj. Balogh István helyi gazdálkodó jutott be a parlamentbe.

A választási eredmény nem állt arányban a pártok társadalmi támogatottságával. Ennek magyarázata az ellenzéki érzelmű szavazókat befolyásoló, illetve részben kirekesztő választójogi törvényben, valamint a hatósági manipulációkban keresendő.⁶⁹ A csendőr nyomozóosztály jelentése szerint, amely a nyilaspártok 1936. évi tevékenységét összegezte, az országban akkor összesen 80 000 beszervezett nyilas párttag tevékenykedett, és a szimpatizánsok köre ennél nyilván jóval szélesebb volt.⁷⁰ Ezek főként vidéki, falusi szervezetekben dolgoztak, a nagyobb városok közül pedig csak Debrecenben állt jelentősebb tagság a helyi pártszervezet mögött. A rendőrségi megfigyelések szerint 1933-ban a hajdúsági fővárosban – ekkor még a kaszáskeresztések és a nyilasok együttesen – már 2500 regisztrált taggal rendelkeztek.⁷¹ Ennek lett az eredménye a sikeres választási szereplés 1935-ben, amikor a Festetics vezette nyilas-

⁶⁷ Meskó már 1934-ben interpellációt nyújtott be a miniszterelnökhöz, amiért a hatóságok üldözik a pártját. Feltételezte, hogy mivel ez minden megyében egységesen megfigyelhető, központi kormányutasításra történik. Gömbös az interpellációra kitérő választ adott. *Képviselőházi Napló, 1931–1935.* 23. k. 147. (1934. május 23.)

⁶⁸ Lásd egyfelől dr. Árvay István zalai nyilaskeresztés főkerületvezető választási utasítását, amelyben párt-híveit mindenben a törvényesség teljes betartására hívta fel (PAKSY Zoltán: A nyilaskeresztés mozgalom tevékenysége és társadalmi bázisa a Dunántúlon 1932 és 1935 között. I. m. 134.) és másfelől Sárdy-Stréhn Károly kaszáskeresztés jelöltet, aki választási beszédében arra hívta fel hallgatóságát, hogy amint „lehetőségük lesz rá, minél több zsidót gyilkoljanak meg”. (MOL BM. res. 1935-4-5300.)

⁶⁹ Az 1935. évi választások nyilasokat korlátozó hatósági manipulációira lásd PAKSY Zoltán: A nyilaskeresztés mozgalom tevékenysége és társadalmi bázisa a Dunántúlon 1932 és 1935 között. I. m. 144–149.

⁷⁰ MOL BM. res. 1937-6-4148.

⁷¹ GÁRDONYI Sándor: Nyilas mozgalmak Debrecenben, 1933–1939. I. m. 83.

lista 11 254 voksot kapott, majdnem annyit, mint a Lázár Andor igazságügy-miniszter vezette kormánypárti lista (11 934).

Átrendeződés a nemzetiszocialista pártok struktúrájában az 1930-as évek második felében

A választási eredmény hatására a nemzetiszocialisták táborában módosultak az erőviszonyok. Legerősebb párttá a két országgyűlési képviselővel, dunántúli és tiszántúli szervezetekkel egyaránt rendelkező, biztos anyagi háttérre támaszkodó Festetics-féle Magyar Nemzeti Szocialista Párt vált. Szervezeteiben több tízezer regisztrált párttagot tartottak nyilván; a képet a különböző nyomozóhatóságok jelentéseiből részlegesen rekonstruálhatjuk. Egy belügyi jelentés szerint a Festetics-pártnak 1937 elején csak Fejér megyében 10 938 „beszervezett párttagja” volt,⁷² a szombathelyi csendőrkerület detektívjelentései szerint pedig 1937 végén Somogy megyében 117 községben 12 000; Zala megyében 62 községben 5300, Vas megyében pedig 78 községben 8000 Festetics-követő szervezkedett.⁷³

Ezzel szemben Böszörmény kaszáskeresztés pártja gyakorlatilag elvesztette befolyását, tagjai és vezetői sorban léptek át a konkurens pártokba.⁷⁴ Társadalmi térvészését a párt erősödő radikalizmussal próbálta meg ellensúlyozni; ezt a folyamatot egy elkeseredett, esélytelen hatalomátvételi puccskísérlet zárta le 1936-ban; ezután a párt vezetőit letartóztatták, internálták és elítélték, majd maga a párt is megszűnt.⁷⁵

A választási eredményből egyenesen következett Meskó Zoltán tekintélyvesztése is. A pártalapító vezér nem jutott be a parlamentbe, vezetői pozícióját pedig saját hívei is megkérdőjelezték. A politikai túlélés érdekében azonban igyekezett mindent megtenni, ezért egészen meglepő irányváltásokra is képes volt. Nem sokkal a választások után újra kiegyezett Festetics Sándorral, mert abban reménykedett, hogy a gróf támoga-

⁷² MOL BM. res. 1937-6-4148.; FARKAS Gábor: *Politikai viszonyok Fejér megyében 1919–1945.* Akadémiai Kiadó, Budapest, 1980. 171–175., 181–182.

⁷³ ZML Zala vármegye főispánjának bizalmas iratai. (Főisp. biz.) 57/1938.

⁷⁴ „A volt kaszáskeresztés mind beléptek a nyilaskeresztés pártba” – jelentette például a főispán a belügy-minisztériumnak 1937 elején a jánosalmi járásról. (MOL BM. res. 1937-6-4007.)

⁷⁵ Böszörmény Zoltánt és 87 kaszáskeresztés társát 1937. október 20-án ítélte el a bíróság államellenes felforgató tevékenységért. Böszörmény 2 év 8 hónapi börtönbüntetést kapott, a politikai életben többé nem játszott szerepet.

tásával egy időközi választáson képviselői helyet szerezhet.⁷⁶ 1936 novemberében az abádszalóki választókerületben – Gömbös Gyula halála miatt – időközi választást tartottak, melyen Meskó indult Festetics támogatásával. A hatóságok azonban akadályozták a párt tevékenységét, Meskó ajánlásait pedig a választási bizottság végül nem fogadta el, így a kormánypárti képviselő egyhangú választással nyert mandátumot.⁷⁷ Ebben az időszakban a párt kizárólag az Alföldön, főként Szolnok megyében tudott eredményt elérni. 1938 júliusában ismét megüresedett az abádszalóki választókerület mandátuma, Meskó ekkor újra kísérletet tett a képviselői hely megszerzésére. Ezúttal sokkal több eséllyel indulhatott, hiszen a hatóságok már 1937-ben jelezték, hogy a térségben „a nemzeti szocialisták tábora nagyon megerősödött”.⁷⁸ Meskó a választáson valóban jó eredményt ért el Rátz Jenő honvédelmi miniszterrel szemben (43%), de a parlamentbe ezúttal sem sikerült bejutnia.

Meskó távozása után Pálffy Fidél egyedül vezette az első nyilaskeresztes pártot, amely a pártalapító kizárása után – vélhetően az elsőség és eredetiség hangsúlyozása céljából – a Magyar Nemzeti Szocialista Földműves és Munkás (Nyilaskeresztes) Párt nevet kezdte használni.⁷⁹ Választási kudarc ellenére Pálffy a Dunántúl talán legjobban megszervezett pártcsoportjai fölött rendelkezett. Ez különösen két vármegyére volt igaz: Győr és Zala megyére, melyekben a párt kizárólagos befolyással bírt, emellett jól kiépített szervezetei voltak Fejér, Komárom-Esztergom és kisebb mértékben Vas megyében, ahol viszont a Festetics-párt is aktívan tevékenykedett. A már idézett jelentések szerint 1937 elején Fejér megyében a Pálffy-pártnak 6034,⁸⁰ Vas megyében 21 községben 1000, a párt bázisának számító Zala megyében pedig 176 községben 16 000 beszervezett tagja volt.⁸¹

Pálffy szűkebb pátriájában, Győr vármegyében maga vezette a helyi szervezetet, Zala megyében pedig azok a hozzá hű vezetők, akik megindították a mozgalmat. Mivel országgyűlési képviselőnek az 1935. évi választáson nem jutott, tevékenységét megnehezítette, hogy a hatóságok

könnyebben tagadták meg tőle az engedélyt a gyűlésezésre. A helyzet akkor változott meg, amikor 1936 augusztusában sikerült megegyeznie a Debrecenben megválasztott, Festetics-párti országgyűlési képviselővel, ifj. Balogh Istvánnal, hogy az felvállalja a parlamentben pártja képviseletét. A két fél azért lépett együttműködésre, mert Balogh elégedetlen volt pártvezérével, Festetics Sándorral. A pártban Balogh semmilyen vezetői szerepet nem kapott, csupán egyszerű képviselőnek számított, pedig még fizetésének egy részét is minden hónapban leadta a pártirodán.⁸² Sem országosan, sem tiszántúli vagy regionális szinten nem kapott tisztséget. Ezért Balogh szakított Festeticccsel, és Pálffy Fidéllel új pártot alapítottak, az Egyesült Magyar Nemzeti Szocialista Pártot, ahova Pálffy magával vitte régi pártját, mely ezzel névleg meg is szűnt.⁸³ Ebben mindkét fél megkapta, amire vágyott: Balogh végre pártvezér lett, Pálffy pedig parlamenti legitimációhoz jutott, ami elsősorban a szervezkedéshez volt nélkülözhetetlen. A párt az elkövetkező években az ő vezetésével folytatta a szervezkedést, és Egyesült Magyar Nemzeti Szocialista Párt néven indult az 1939. évi országgyűlési választásokon is – azzal a különbséggel, hogy ebben Balogh István már nem vett részt, mert 1937 októberében innen is kivált, és belépett az éppen megalakuló, Szálasi Ferenc és Széchenyi Lajos vezette nemzetiszocialista pártba.

Balogh István képviselő 1936-os átállása megrendítette Festetics Sándor mozgalmát, s bár egy ideig még folytatni tudta expanzióját, pártja lassan hanyatlani kezdett. A pártszakadást, s egyben a mögötte álló tömegerőt a vezér a nyilvánosság előtt egy hatalmas debreceni nagygyűléssel igyekezett demonstrálni és megtartani a veszélybe került tiszántúli régiót. Az 1936. októberi rendezvényre egy bizalmas belügyi jelentés szerint 20 000 nyilas párttagot próbáltak meg mozgósítani.⁸⁴ Ha ennyien nem is jelentek meg, a debreceni Arany Bika Szálloda nagytermében nagy tömeg gyűlt össze, valamennyi főkerület képviseltette magát, s természetesen a Festetics-hű párttagság színe-java is jelen volt.⁸⁵ A grófon kívül beszédet mondott Meskó Zoltán, dr. Dücső Jánosné zászlóánya, Svaszta

⁷⁶ MOL BM res. 1936-6-2503. Meskót ezért a lépéséért 1935. szeptember 17-én Pálffy és a mögötte álló vezetőség kizárta a pártból. (*Nemzeti Élet*, 1935. szeptember 17.)

⁷⁷ *Virradat*, 1936. november 2.

⁷⁸ MOL BM res. 1937-6-8814.

⁷⁹ *Nemzeti Élet*, 1935. szeptember 29. A Budaváry László volt nemzetgyűlési képviselő tulajdonában 1920 óta megjelenő *Nemzeti Élet*, Ráttkay Kálmán főszerkesztésében, ekkor lett a párt hivatalos hetilapja.

⁸⁰ MOL BM res. 1937-6-4148.

⁸¹ ZML Főisp. biz. 57/1938. – Összegezve tehát, 1937 végén csak Zala megyében a Festetics- és a Pálffy-párti nyilas párttagok száma megközelítette a 30 000 főt!

⁸² MOL BM res. 1936-6-2503.

⁸³ Pálffy magával vitte a párt eredeti programját is, ezért az Egyesült Magyar Nemzeti Szocialista Párt programja valójában az volt, amit Meskó a parlamentben 1932-ben felolvasott. MOL BM. res. 1937-6-4007. szám alatt található a *Kivonat az Egyesült Magyar Nemzeti Szocialista Párt programjából* című dokumentum. Az itt olvasható program szó szerint azonos Meskó eredeti pártprogramjával.

⁸⁴ MOL BM res. 1936-6-2503.

⁸⁵ A párt helyi lapja több oldalas, fényképes tudósításban számolt be az eseményről. A képeken jól kivehető a zászlókkal feldíszített terem és a karzatokon helyet foglaló, több ezer fős közönség. (*Holnap*, 1936. december.)

Gyula és Bézy István a debreceniek képviselőjében, N. Schultz József békési főkerület-vezető, néhány további főkerület-vezető; jelen volt Szedlár Vilmos, ifj. Meskó Zoltán, Fehér István szegedi főkerület-vezető, dr. Zakariás Árpád ügyvéd a balatonfelvidéki főkerületből, valamint a párt-hoz ez idő tájt csatlakozott dr. Szemere Béla orvos, régi szélsőjobboldali mozgalmár.⁸⁶ A párt 1937 első felében is látszólag sikeresen folytatta térhódítását, ennek keretében került sor például a miskolci zászlóbontó nagygyűlésre. A rendezvényt, amelyet a helyi Korona Szálloda nagytermében 3000 fő részvételével tartottak meg, megpróbálta megzavarni a szociáldemokrata párt. A hatalmas fölényben lévő nyilaskeresztesek azonban, a kikerülő rendőrök segítségével, rövid közelharc után visszaverték a támadókat, és zavartalanul fejezték be a gyűlést.⁸⁷ A Festetics-párt hanyatlása 1937 második felében kezdődött meg igazán, elsősorban annak köszönhetően, hogy a gróf makacs módon távol tartotta szervezetét a szélsőjobboldali egységfronttól. A különböző nemzetiszocialista frakciók egy része 1937 októberében egyesült, s e folyamatban már feltörekvő, új politikusok – Rajniss Ferenc, Fiala Ferenc, Széchenyi Lajos, Málnási Ödön, s egyre nagyobb mértékben Szálasi Ferenc – játszottak szerepet. 1938-ban Festetics szervezetének tekintélye megállíthatatlanul gyengült, az év végére a párt befolyása a Dunántúlon már csak a szervezkedés kezdeti területeire terjedt ki, Fejér, Veszprém és Somogy megye egyes körzeteire.⁸⁸

Szálasi Ferenc fellépése és politikai mozgalma

A nemzetiszocialista pártok struktúrájának átrendeződése tehát az 1930-as évek második felében azzal járt, hogy a korai nyilaspártok lassan elszorvadtak, és ezzel párhuzamosan új nemzetiszocialista pártok erősödtek meg. Ekkor kezdődött az a folyamat, hogy a régi, bejáratos vidéki szervezetek testületileg átléptek egy új nemzetiszocialista pártba. Ezek az újdonság varázsával hatottak, vezetőik tiszta lappal indultak, s jóval radikálisabbak voltak elődeiknél. Ezek közül a szervezetek közül a legjelentősebbnek Szálasi Ferenc pártja bizonyult, amely szintén többszöri átalakuláson

⁸⁶ MOL BM res. 1936-6-2503.; *Holnap*, 1936. december. – Szemere Béla az 1920-as évek „fascista” pártjaiban játszott vezető szerepet.

⁸⁷ *Virradat*, 1937. február 22.

⁸⁸ Az 1939. évi választáson a párt csupán két jelöltet tudott indítani: Festeticset Enyingen, Erdős Jánost pedig Marcaliban, de egyikük sem szerzett mandátumot.

ment keresztül. Az eredeti pártot Szálasi 1935. március 1-jén alapította a Nemzet Akaratának Pártja néven. Nem tett szert nagyobb ismertségre vagy társadalmi befolyásra, és 1937. április 15-én a Darányi-kormány betiltotta. Ennek az volt az oka, hogy Szálasi 1937 márciusában kiadott egy harci utasítást, amely szerint a párt végső célja a hatalom megszerzése.⁸⁹ Fél évvel később, 1937. október 24-ben alakulhatott meg az utód-párt Magyar Nemzeti Szocialista Párt néven oly módon, hogy Szálasi volt szervezete egyesült a Széchenyi Lajos és Endre László vezette Fajvédő Szocialista Párttal. Ehhez több szélsőjobboldali csoport csatlakozott, így a Balogh István vezette frakció az Egyesült Magyar Nemzeti Szocialista Pártból, az Irredenta Tábor nevű kisebb párt, valamint Festetics és a kasszakeresztesek budapesti csoportja.⁹⁰ Az egyesülést megelőzően Szálasi és Endre 1937 augusztusában „életszerződést” kötött, azaz politikai hűséget és összetartást fogadott egymásnak.⁹¹

Az októberi alakuló nagygyűlésen jelen volt a szélsőjobboldal több prominens személyisége: Málnási Ödön tanár, történész, talán a legjelentősebb nyilas teoretikus, Temesváry László, az 1920-as évek ismert fajvédő politikusa; vitéz dr. Csík László orvos, az orvosi kamara alelnöke, aki előadásain a német faji törvényt hirdette és propagálta; valamint Kémeri Nagy Imre állástalan középiskolai tanár, a budapesti nyilas ifjúsági szervezetek legaktívabb szervezője és koordinátora.⁹² A szélsőjobboldali egység megteremtésére szóló felhívást, valamint a nemzetiszocialista program minden szimpatizáns által elfogadható, konszenzusos alappilléreit Endre László cikke hirdette meg még 1937 márciusában.⁹³ Az ezt követő egységtárgyalásokon részt vett szinte minden számottevő szélsőjobboldali párt és szervezet képviselője, a fentiekén kívül és mások mellett: Marton Béla és Szeder János országgyűlési képviselő, a MOVE elnöke, illetve alelnöke; Végváry József, a Turul Szövetség elnöke; Mecsér András országgyűlési képviselő a NEP szélsőjobboldalának, Csilléry András a budapesti Keresztény Községi (Wolf) Pártnak, és Rajniss Ferenc, az időközben megalakult Nemzeti Front nevű pártnak a képviselőjében; továbbá Fiala Ferenc, az *Összetartás* című lap főszerkesztője; valamint

⁸⁹ LACKÓ Miklós: *Nyilasok, nemzetiszocialisták 1935–1944*. I. m. 71–72. – „Elvetjük a parlamentben való szereplésnek még a gondolatát is, mert a parlament munkáját a legnagyobb népcsalásnak tartjuk. Szabad csatamezőn, az életben akarjuk és fogjuk a magyarság ellenségeit harcra kényszeríteni és velük véglegelesen leszámolni. Mi a hatalom birtokosai és nem részesei akarunk lenni.”

⁹⁰ Uo. 95.

⁹¹ Uo. 90.

⁹² *Virradat*, 1937. október 25.

⁹³ *Összetartás*, 1937. március 21. Endre László: Kitartás!

gróf Serényi Miklós a Pálffy-párt, Marsovszky György pedig a Festetics-párt képviselőjében.⁹⁴ Bár végül mind Pálffy Fidél, mind Festetics Sándor pártja kívül maradt, az egység létrejötte jelentős mértékben átrendezte a szélsőjobboldal erőviszonyait – e pillanattól kezdve ez a párt vált a legerősebb nemzetiszocialista szervezetté.⁹⁵ Társadalmi támogatottságának kiszélesedéséhez különösen sokat jelentett a MOVE támogatása, amely Gömbös Gyula halála után erőteljes szélsőjobboldali propagandát folytatott és közeledni kezdett a nyilasokhoz. Sok befolyásos MOVE-tag – így Marton Béla elnök mellett Endre László, gróf Serényi Miklós vagy Mecsér András – mindkét szervezet tevékenységébe bekapcsolódott.⁹⁶ Ez áttörést hozott a társadalmi támogatottságban, mert kaput nyitott a nyilasok és a MOVE mögött álló keresztény középosztálybeli és kispolgári csoportok között. Ugyanezt a tendenciát erősítette a Nemzeti Egység Pártján belül a szélsőjobboldali felfogású képviselők közeledése a nyilasokhoz. Amint láttuk, Marton Béla és Mecsér András intenzíven dolgozott a kapcsolatokért. Rajtuk kívül aktív nyilasiorientációt képviselt Pálffy Daun József, Festetics Domonkos, Haám Artúr és Jurcsék Béla is.⁹⁷ A szélsőjobboldali csoportok pozíciójának erősödését jelezte az is, hogy 1938 januárjában Endre Lászlót Pest vármegye alispánjává választották, ráadásul egy kormánypárti jelölttel szemben. Megválasztása után Endre visszavonult a nyílt politizálástól, az ország egyik legnagyobb megyéje azonban ettől kezdve a szélsőjobboldali szervezkedés szabad területévé vált. Az egyesülés után az új nemzetiszocialista pártnak önálló sajtója is lett. A Borbíró Hugó, majd Fiala Ferenc szerkesztésében megjelenő, addig jelentéktelen *Összetartás* példányszáma növekedni kezdett, és 1938 elejére már elérte a heti 50 000-et. Az újságban ekkor már a szélsőjobboldal olyan prominens figurái publikáltak nézeteiket, mint Oláh György, Hubay Kálmán, Temesváry László, Rajniss Ferenc, Endre László, Makkai János vagy Bosnyák Zoltán.

⁹⁴ *Virradat*, 1937. május 18. és a következő számok. – Az első egységtárgyalás 1937 májusában volt Serényi gróf vácdukai birtokán, ezt több másik követte. Maga Serényi is pártot váltott és Pálffyt elhagyva Szálasiék követője lett, s ugyanezt tette Festetics budapesti szervezete is Hlatki Gyula és Egyéni Károly vezetésével.

⁹⁵ Válaszként Pálffy és Festetics megállapodást kötött egymással, mely szerint pártjaik önállósága megőrzése mellett együttműködnek. Erre különösen Pálffynak volt szüksége, aki Balogh átállása miatt országgyűlési képviselő nélkül maradt. (*Virradat*, 1937. október 18.; TILKOVSKY Lóránt: A kormányzat szélsőjobboldali ellenzéke az ellenforradalmi Magyarországon. In: SÁNTHA Ilona (szerk.): *Egy letűnt korszakról 1919–1945*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1987. 213.

⁹⁶ DÓSA RUDOLFÉ: *A MOVE*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1972. 176–191.

⁹⁷ Festeticsről és Pálffy Daunról ez egyértelműen kijelentette egy bizalmas rendőri jelentés: „Köztudomású, hogy mindkettőjük felfogása antiszemita és nemzetiszocialista, akik a nemzetiszocialistákkal több esetben együtt szerepeltek.” (MOL BM res. 1937-6-12083.) Nézeteiket parlamenti beszédeikből is könnyű azonosítani.

Az egységes nemzetiszocialista párt létrejöttének fontosságát Festetics Sándor is érzékelte és vélhetően ezért tárgyalt Szálasi Ferencsel az esetleges fúzióról. 1937 nyarán Szálasi Székesfehérváron járt, ahol Festetics megbízottaival találkozott, de mindkét fél olyan feltételeket támasztott, amelyeket a másik nem tudott elfogadni. Ezek szerint Festeticsnek írásban kellett volna lemondania a vezéri tisztról, és ugyancsak írásban kellett megígérnie, hogy később sem fog új pártot alapítani.⁹⁸ A megalázó feltételeket a gróf természetesen visszautasította. Festetics viszontajánlata Szálasinak az volt, legyen a párt vezérkari főnöke, ezt viszont Szálasi utasította el, így a tárgyalás eredménytelenül végződött. Az októberben létrejött párttól Festetics így távol maradt, s ennek okát kiáltványban is közölte: „Mindenki tudja a pártban, hogy közel két esztendő óta milyen agitáció folyt a különböző árnyalatú nemzetiszocialista pártok és kisebb csoportok egyesítésére. Ezen hangulatot ellenfeleink kihasználták arra, hogy két esztendőn keresztül személyem ellen támadjanak azzal, hogy én vagyok az egyedüli akadály a nemzeti szocialista egység megvalósításának. Ebben a helyzetben nem tehettem mást, mint azt, hogy a legnagyobb frakcióval, a Szálasi–Hubay-párttal érintkezésbe lépjek, hogy közös erővel megteremtsem a nemzetiszocialista egységet.”⁹⁹ Festetics a továbbiakban azt írta, hogy megállapodás született területei elkülönítéséről és arról, hogy a vezéri poszt betöltetlen marad. Végül a megállapodás mégsem lépett érvénybe, amit a gróf azzal magyarázott, hogy belátta: a személyi ellentéteket nem lehet elsimítani, a programok pedig összeegyeztethetetlenek. Ezért úgy határozott, hogy „az új párttól teljesen távol tartom magam és a jövőben mint párton kívüli nemzetiszocialista szolgálom tovább eszmém diadalra jutását. [...] a vezetésem alatt álló Magyar Nemzeti Szocialista Párt, bármit írjanak is egyes újságok, továbbra is fennáll.” Festetics ezek után elkeseredetten támadta a hungarista mozgalmat, Szálasi és Hubayt. Emberei a legképtelenebb vádakot fogalmazták meg, 1938 decemberében például azt, hogy Szálasi valójában cseh ügynök, aki 160 000 pengőt kapott bomlasztó tevékenységéért.¹⁰⁰

A Festetics által parlamentbe juttatott Balogh István politikai karrierje 1937 novemberében ért véget. Az történt, hogy egy debreceni pártgyűlésen ő és követői Horthy – váratlanul és teljesen meggondolatlanul – I. Miklós néven királlyá kiáltották ki. Ez a lépés a belpolitikai viszonyok félreértéséről tanúskodott, és Baloghot teljesen nevetségessé tette. Őt is

⁹⁸ MOL BM. res. 1937-6-12220.

⁹⁹ Fejér Megyei Levéltár. Fejér megye főispánjának bizalmas iratai. 42. tételsz. 48/1938.

¹⁰⁰ *Nyilaskereszt*, 1938. december. – Lásd még az 1939. januári számot, amely vezércikkben támadta Hubayt.

néhány hívét kizárták a pártból, ezzel pedig az összes nyilaspartot megjárta Balogh pályafutása befejeződött.¹⁰¹

Az 1937 októberében létrejött, s már Szálasi vezetése alatt álló párt 1938. február 21-ig tevékenykedhetett Magyar Nemzeti Szocialista Párt néven, mert a Darányi-kormány ezt is betiltotta. Az utódpárt megalakulásához azonban csak néhány hétnek kellett eltelnie. Kapcsolatban volt ez azzal, hogy a párt jelöltje, Hubay Kálmán újságíró 1938. március 20-án mandátumot szerzett a Fejér megyei Lovasberény választókerületében. Darányi Kálmán miniszterelnök ugyanis előzőleg titokban tárgyalásokat folytatott Szálasisal, s a párt működésének engedélyezését, a hatósági zaklatások leállítását, sőt további mandátumokat ígért neki, ha cserébe a mozgalom felhagyja a törvénytelen eszközök alkalmazásával. Az egyezség keretében állapodtak meg arról, hogy a lovasberényi választás szélsőjobboldali jelöltjeként az a Hubay Kálmán indul, aki korábban a kormánypárti *Függetlenség* szerkesztője volt.¹⁰² Végül ezt az egyezséget nyilvánvaló módon megerősítette az Anschluss, amely éppen a választások előtt egy héttel következett be. E folyamatok eredményeként Hubay a szélsőjobboldal közös jelöltjeként, kormánypárti ellenfél hiányában nagy fölénnyel nyerte meg a választást egy kisgazda és egy legitimista jelölttel szemben. A megválasztott Hubay mindezek után a Darányival történt megbeszélés eredményeként a parlamentben bejelentette a betiltott párt helyett megalakuló Nemzeti Szocialista Magyar Párt – Hungarista Mozgalom létrejöttét.¹⁰³ Az új mozgalom ekkor legálisan, országgyűlési képvisellel szervezkedhetett tovább, propagandájával megcélozva a társadalom szélesebb rétegeit, s folytatta a konkurens nyilas pártok helyi szervezeteinek beolvasztását. Ekkor csatlakozott hozzá például Festetics Sándor valamennyi tiszántúli kerülete,¹⁰⁴ októberben pedig több Vas megyei szervezete.¹⁰⁵

Szálasi tevékenységét azonban megnehezítette, hogy 1937 óta folyamatosan zajlottak ellene a perek. Ezek két szálon futottak: egyfelől a már említett izgatás büntette miatt, másfelől pártja a Nemzeti Akarat Pártja törvénybe ütköző röplapjai és szervezkedése miatt helyezték vád alá. Az első ítélet 1937. november 28-án született meg: Szálasi két hónap fegyházbüntetést kapott, de három évre felfüggesztve; az ítélet 1938. ja-

nuár 26-án emelkedett jogerőre.¹⁰⁶ Ezt rövidesen több hasonló büntetés követte, ezeket azonban nem kellett leülnie, s végig szabadlábban védekezhetett. Végül az eljárásokat a bíróság súlyos ítélettel zárta le 1938. július 6-án. Szálasi bűnösnek találták „az állami és társadalmi rend erőszakos felforgatására és megsemmisítésére irányuló büntettnen”, és három évi fegyházbüntetéssel sújtották, amelynek letöltését 1938. augusztus 27-én kezdte meg.¹⁰⁷ Ennek következtében válhatott a hungarista mozgalom névleges vezérévé Hubay Kálmán, a börtönbe került Szálasi vezéri pozíciója azonban nem kérdőjeleződött meg.

A Hubay által létrehozott Hungarista Mozgalom végül csak egy évig működhetett, mert a Teleki-kormány nem sokkal a parlamenti választások előtt, 1939. február 23-án feloszlatta. Néhány nappal később azonban, 1939. március 15-én a párt Hubay vezetésével ismét újjászerveződhetett, ezúttal Nyilaskeresztes Párt néven. Hubay, amikor ezt bejelentette a parlamentben, a vezetők között Dobó István ny. altábornagyot, Mokcsay Dezső ny. vezérkari ezredest, Bogyay Artúr ny. huszárezredest és Halmai János ny. századost nevezte meg; a párt tényleges irányítói Hubay és Széchenyi Lajos lettek. Maga Szálasi ezt a pártot már csak közvetve, börtöncellájából irányíthatta, s ez egyben azt is jelentette, hogy a háború előtti utolsó, 1939. évi választások eseményeibe sem tudott bekapcsolódni.

Szálasi 1937 tavaszáig teljesen ismeretlen volt a közvélemény előtt és a szélsőjobboldali táboron belül is. Nevét akkor kezdte megismerni a nyilvánosság, amikor a párt harci utasításában meghirdette a hatalom megszerzését. Az ennek eredményeként megindult hatósági eljárást és letartóztatást nemcsak a szélsőjobboldali, hanem a liberális sajtó is részletesen ismertette és tárgyalta. Pártjának ekkor még nem voltak sem befolyásos támogatói, sem szervezeti háttere, a sajtónyilvánosság eredményeként azonban a közvélemény számára ő lett a társadalom első számú közellensége, a szélsőjobboldali szimpatizánsok számára pedig az elfogadott vezér. Mindezt elősegítette, hogy aktivistái új, radikális propagandamódszerekkel dolgoztak, a harsány antiszemitizmust röplapok és falragaszok formájában – néha egészen alpári stílusban – kivitték az utcára, demagóg ígéreteik pedig semmilyen határt nem ismertek.

Szálasi első jelentősebb nyilvános fellépésére 1937. október 24-én a Vigadóban került sor, amikor az egyesítő nagygyűlésen beszédet mondott. A sajtó ettől fogva tekintette egyenrangúnak őt a már ismert nyilasvezérekkel, Festetics Sándorral, Rajniss Ferencsel és Meskó Zoltánnal. Az

¹⁰¹ *Összetartás*, 1937. december 3. – A lapban közölt kizáró határozatot Szálasi és Széchenyi Lajos jegyezte.

¹⁰² Sipos Péter: *Imrédy Béla és a Magyar Megújulás Pártja*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1970. 33.; Lackó Miklós: *Nyilasok, nemzetiszocialisták 1935–1944*. I. m. 105–106.

¹⁰³ Uo. 106.

¹⁰⁴ FIALA Ferenc: *A nyilas egységtárgyalások okmányai*. Budapest, 1940. 4.

¹⁰⁵ *Nyilaskereszt*, 1938. december.

¹⁰⁶ Sipos Péter: *Egy politikai eszmerendszer kialakulása*. I. m. 41.

¹⁰⁷ Uo.

1938-as esztendő a szélsőjobboldal, s azon belül az új szervezetek megerősödésének jegyében telt. Szálasi befolyása is nőttön-nőtt a szélsőjobboldali táboron belül, pártja országos ismertségre tett szert, s a legnagyobb nemzetiszocialista szervezetté vált. Börtönbe vonulása elősegítette azt a folyamatot, amelynek során a szélsőjobboldal „szakrális vezérévé” válhatott. „Mártíromsága” szimpatikussá tette minden radikális jobboldali személy számára, így alvezérei sem törtek ellene, hiszen a gyakorlatban övek volt a vezetés. Ugyanakkor elzártága következtében Szálasi sem követhetett el olyan hibát, amely lerombolta volna nimbuszát.¹⁰⁸

A vázolt pártmozgások és folyamatok mellett az évtized második felében több új nemzetiszocialista és nyilas párt is megalakult. Közülük kettő volt jelentősebb. A Salló János tisztviselő és Rajniss Ferenc újságíró által vezetett Nemzeti Front – Magyar Szocialista Néppárt 1936-ban alakult meg. A szervezet a nemzetiszocializmus sajátosan magyar arculatát kívánta megteremteni – bár vezetői, elsősorban Rajniss, valamint a pártba belépő Temesváry László állandó kapcsolatban állt a nyilasokkal is. Ezt bizonyította a párt ideológiája is, amely a biológiai fajelmélet elfogadásával meghirdette a zsidóság teljes elkülönítését és kirekesztését.¹⁰⁹ Önálló arculatukat külsőségekben is igyekeztek megmutatni: párttagjaik és szimpatizánsaik szürke inget hordtak. Ők is szerveztek rohamosztagokat, de ezeket nem élgárdáknak, hanem törzsosztagoknak nevezték.¹¹⁰ Mozgalmukat elsősorban az értelmiségben, azon belül is az állástalan diplomások és az egyetemi hallgatók körében igyekeztek terjeszteni, velük akartak szervezett akciókat végrehajtani. Egy 1936. márciusi bizalmas rendőri jelentés a következőképpen foglalta össze céljukat: „Olyan döntő jelentőségű és átütő erejű kirobbanást kell a diákságnak produkálnia, mely a tespedt és letargikus közömbösségből alapjában rázza fel a keresztény társadalmat és félemlítse meg azt a szervezetet, amely a profitot elébe helyezi a közérdeknek.”¹¹¹ A párt, bár a keresztény középosztályban bizonyos ismertségre és népszerűsége tett szert, országos szervezetet nem volt képes kiépíteni. Az 1939. évi választásokra készülődve, 1939. március 9-én, egyesült a Keresztény Nemzeti Szocialista Fronttal és átvette a nevét. „Az egyesült párt a nemzetiszocializmus mint világnézet alapján áll, de megállapítja, hogy annak a magyar lélek, a ke-

resztény szellem és a magyar viszonyok által alakított formája a magyar szocializmus” – számolt be a sajtó az új párt jellegéről.¹¹² A fúzió oka – s ezt a pártvezetők nem is tagadták – az volt, hogy a kis pártoknak kedvezőtlen választási rendszert megpróbálják kivédeni.¹¹³ Ezzel tulajdonképpen választási pártszövetség jött létre, a hivatalos elnevezés mögött azonban a két párt megőrizte önállóságát, jelöltjeik több esetben a régi párt nevében indultak. A választási koalíció elnöke Meizler Károly, „politikai vezetője” Matolcsy Mátyás, „pártvezetője” pedig Salló János lett.¹¹⁴ Rajniss Ferenc a választások idejére cserbenhagyta pártját és átlépett a kormánypártba, annak színeiben szerzett mandátumot.

A szélsőjobboldali paletta 1938-ban tovább bővült. Ekkor jött létre a Nemzeti Front kapcsán említett Keresztény Nemzeti Szocialista Front, melynek vezetője Meizler Károly zalai ügyvéd, kereszténypárti országgyűlési képviselő volt. A pártot – teljes nevén Keresztény Nemzeti Szocialista Front, Nemzeti Kisgazda-, Kisiparos- és Munkáspárt – 1938. június 14-én alapította meg nyolc parlamenti képviselő: Béli Béla, Horváth Ferenc, Lang Lénárt, Matolcsy Mátyás, Meizler Károly, Mózes Sándor, Némethy Vilmos és Rakovszky Tibor. Az alapító képviselők különböző politikai irányokból érkeztek. Hat képviselő (Rakovszky, Matolcsy, Horváth, Lang, Mózes és Némethy) a Független Kisgazdapártból vált ki 1938 márciusában, mert nem értett egyet a párt mérsékelt politikájával. A kilépők akkor új pártot hoztak létre, a Nemzeti Földműves és Munkáspártot. Ehhez a politikai csoportosuláshoz csatlakozott Meizler Károly és Béli Béla, előbbi a Keresztény Gazdasági és Szociális Párt, utóbbi pedig a NEP szélsőjobboldalához tartozott. A legismertebb köztük Matolcsy Mátyás közgazdász, gazdasági kutató volt, aki az 1930-as években megjelent gazdasági elemzéseiben tudományos igénnyel kísérelte meg bizonyítani a szélsőjobboldali politikai alternatíva realitását.¹¹⁵ Rajta kívül ismert és befolyásos ember volt Béli Béla, aki Gömbös Gyula Nemzeti Egység Pártjában a propagandaosztályt vezette. Meizler Károly ugyanakkor Zala megyében élvezett igen erős támogatottságot. 1919-től tevékenykedett lakóhelyén, Keszthelyen és környékén a Keresztényszocialista Párt aktivistájaként, később a Katolikus Népszövetség szervezőjeként. 1931-ben elindult az országgyűlési választásokon, de veszített. Radi-

¹⁰⁸ LACKÓ Miklós: *Nyilasok, nemzetiszocialisták 1935–1944.* I. m. 55.

¹⁰⁹ *Magyarországi pártprogramok 1919–1843.* I. m. 363.; *A Harc*, 1938. január 9. „A zsidókérdés fajbiológiai háttere.”

¹¹⁰ Baranya Megyei Levéltár. Pécs város főispánjának biz. iratai, 13/1939. Rendőri jelentés a Nemzeti Front pécsi 41 fős törzsosztágának felavatásáról és eskütételéről 1939. január 31-én.

¹¹¹ MOL BM res. 1936-7. sz. n. – A szervezkedésben Oláh György újságíró is részt vett.

¹¹² *Pesti Újság*, 1939. március 12.

¹¹³ Uo.

¹¹⁴ Uo.

¹¹⁵ Matolcsyról lásd GYURGYÁK János: *A zsidókérdés Magyarországon.* Osiris, Budapest, 2001. 462–463.; UNGVÁRY Krisztián: *Értelmiség és antiszemita közbeszéd. Beszélő*, 2001/6.

kális politikai magatartása kivívta a hatóság ellenszenvét, már 1934-ben és 1935-ben több ízben tiltották be rendezvényeit.¹¹⁶ A következő választási szereplésének azonban, 1935-ben már országos visszhangja támadt. Meizler politikai ellenfele a NEP jelöltje, Oetl-Pálffy Dénes volt, akinek választási győzelmét hivatalosan ki is hirdették. Meizler azonban visszaélésekre és hatósági beavatkozásra hivatkozva a bíróságon támadta meg az eredményt. Beadványát siker koronázta, a Közigazgatási Bíróság helyt adott a keresetnek, a választás eredményét megsemmisítette és Meizlert automatikusan képviselőnek ismerte el.¹¹⁷ Meizler Károly rendkívüli népszerűségét annak köszönhette, hogy az 1920-as és 1930-as években, a háttérben szívósan dolgozva mint a Keresztényszocialista Párt ügyintézője és a Katolikus Népszövetség aktivistája, építette kapcsolatrendszerét, s ügyvédként felvállalta és képviselte a környék földműves lakosságának érdekeit. Jobboldali radikalizmusát soha nem tagadva, több esetben honorárium nélkül is segédkezett a paraszti sérelmek orvoslása érdekében.¹¹⁸

Az új pártalakulat a nemzetiszocialista és a keresztényszocialista irányzatot kapcsolta össze. Bár mind képviselőinek száma, mind országos szervezettsége végig jelentéktelen maradt, két okból mégis komoly politikai tényezőnek kellett tekinteni. Egyfelől azért, mert megalakulásakor ismert és jelentős közéleti presztízzsel bíró politikusok vettek részt a párt vezetésében, másfelől azért, mert vezetői révén parlamenti képvisellett, illetve önálló médiummal rendelkezett, a *Pesti Újsággal*, amely 1939 elejétől a párt orgánuma lett. A lap tulajdonosa és főszerkesztője Meizler Károly volt.

A nemzetiszocialista pártok rendszerét (1. táblázat) az 1939-es választások előtt végül – mintegy visszakanyarodva a kezdetekhez – ismét Meskó Zoltán változtatta meg, aki 1937 végén vagy 1938 elején kivált Festetics Sándor Magyar Nemzeti Szocialista Pártjából, és felújította eredeti pártját, a Magyar Nemzeti Szocialista Földműves és Munkáspártot. Rajta kívül a tapasztalt szélsőjobboldali politikus, dr. Szemere Béla fog-

1. táblázat A jelentősebb nemzetiszocialista pártok és alapítóik Magyarországon az 1930-as években

Elnevezés	Működésének ideje	Alapító személy(ek)
Nemzeti Szocialista Magyar Munkáspárt	1931. május 4.–1937.	Böszörmény Zoltán
Nemzeti Szocialista Magyar Földműves és Munkáspárt (Magyar Nemzeti Szocialista Földműves és Munkás-, Nyilaskeresztes Párt)	1932. június 16.–1936. augusztus (1935. szeptember–)	Meskó Zoltán, Pálffy Fidél
Magyar Nemzeti Szocialista Párt	1933–1934. január 1934. július–1939.	Festetics Sándor
Nemzeti Szocialista Magyar Dolgozók Pártja	1933. december–1934. július	Svaszta Gyula, Szedlár Vilmos
Egyesült Magyar Nemzeti Szocialista Párt	1936. augusztus–1940. szeptember	Pálffy Fidél, Balogh István
Nemzet Akaratának Pártja	1935. március–1937. április 15.	Szálasi Ferenc
Nemzeti Front	1936–1939. március 9.	Rajniss Ferenc, Salló János
Magyar Nemzeti Szocialista Párt	1937. október 24.–1938. február 21.	Szálasi Ferenc, Széchenyi Lajos, Balogh István
Nemzeti Szocialista Magyar Párt – Hungarista Mozgalom	1938. március 27.–1939. február 23.	Szálasi Ferenc, Széchenyi Lajos, Hubay Kálmán
Keresztény Nemzeti Szocialista Front	1938–1944	Meizler Károly
Magyar Nemzeti Szocialista Földműves és Munkáspárt	1938–1944	Meskó Zoltán
Nyilaskeresztes Párt	1939. március 15.–1945.	Hubay Kálmán, Szálasi Ferenc

lalt helyet a pártvezetésben. Mellettük ki kell emelni egyik jelöltjüket az 1939-es választásokon induló, Magyar-Kossa István Szolnok megyei földbirtokost. A pártnak szinte kizárólag Szolnok megyében voltak helyi szervezetei, ahol Meskó már az évtized közepétől szervezkedett.

A nemzetiszocialista pártok, miután bekerültek a parlamentbe, több változáson mentek keresztül. Ilyen volt az, hogy Szálasi 1942 február-

¹¹⁶ ZML főisp. biz. 83/1934. – A főispán a kereszténypárt vezetőjéhez, Ernszt Sándorhoz írt magyarázkodó levelében kifejtette, hogy a fellépés nem a pártnak vagy a Katolikus Népszövetségnek szól, hanem kizárólag Meizler személyének.

¹¹⁷ Az ügyet lásd részletesen RUSZOLY József: Zalai választások a Közigazgatási Bíróság előtt (1926/27–1939/40). In: MÁTÉ Gábor–ZLINSZKY János (szerk.): *Degré Alajos emlékkönyv*. Unió, Budapest, 1995. 282–284.

¹¹⁸ PAKSY Zoltán (szerk.): *Politikai küzdelmek Zala megyében a két világháború között*. 1. k. 1918–1931. Zala Megyei Levéltár, Zalaegerszeg, 2006. 15–16. – Ennek következményeként az 1939-es választáson Meizler Károly lett a legnagyobb szavazati aránnyal megválasztott nemzetiszocialista képviselő (három jelölt közül 62,5%-ot ért el), s 1944-ig a szélsőjobboldal egyik vezéralakja maradhatott.

jában kizárta Hubayt a Nyilaskeresztes Pártból, s ezután politikai ellenfelek lettek. Imrédy Béla pedig 1940. október 21-én bejelentette a parlamentben, hogy megalakította a Magyar Megújulás Pártját.

Összegzés

Az 1930-as évek nemzetiszocialista pártjait – Lackó Miklós tipológiáját követve – két részre lehet osztani.¹¹⁹ Egyfelől a *nemzetiszocialista népi mozgalom* pártjaira, másfelől a Lackó által nevesített „úri fasiszta” vagy „szalonfasiszta” pártokra; ezeket nevezzük inkább *parlamentáris nemzetiszocialista* pártoknak. Előbbibe nézetem szerint Böszörmény kaszáskeresztes mozgalma, Meskó, Pálffy és Festetics pártjai, valamint Szálasi Ferenc hungarista mozgalma tartozik. Közös jellemzőik a következők: jelentős támogatói táboruk volt, amelynek egy részét az a beszervezett tagság alkotta. A tagok mélyen elkötelezték magukat a párt által meghirdetett eszmék iránt és áldozatot is hajlandók voltak hozni érte (propagandaakciókban és megmozdulásokon való részvétel, a hatóságok nyomása ellenére is végrehajtott demonstrációk stb.). Az aktivistáknak e meggyőződésből, ellenszolgáltatás nélkül végzett munkája kompenzálta a párt hiányzó anyagi eszközeiből fakadó hátrányok egy részét. Összetételét tekintve e tábor többsége a társadalom alsó rétegeiből toborzódott (főként kisbirtokos parasztok és agrárproletárok, valamint kis- és gyáripari munkások köréből). Tagságuk több tízezerre rúgott.

A hagyományos pártkereteken jóval túlmutató tevékenységet végeztek, gyakran törvénytelenül gyűléseztek és agitáltak az eszmetérjesztés jegyében. Mozgalmuk legfontosabb célja a társadalmi terjeszkedés és térhódítás. Pártstruktúrájuk militarista jellegű volt, azaz teljhatalmú vezér állt az élén, aki élvezte a tagság bizalmát. A fegyelmezett tagság alávetette magát a szigorú hierarchiának, és hűséges volt a feljebbvalók iránt, akik általában magasabb társadalmi osztályból kerültek ki, s különösen hűséges volt a vezér iránt. Elitcsoportjuk párton belüli erőszakszervezetként funkcionált. Mindezek a jellemzők a külsőségekben is megmutatkoztak: egyen- vagy formaruha, jelvények, zászlók stb. Céljuk a fennálló parlamentáris rendszer megszüntetése, esetleg átalakítása, a vezér hatalomra juttatása. Amint ez teljesül, nézetük szerint megoldódik minden társadalmi probléma.

Ideológiájukban és programjukban kevés volt a gyakorlatias elem: átpolták a történelmi hagyományokat, s a társadalmi problémák megoldását

dását alapjában abban látták, ha a magyar társadalom visszatér a kapitalizmus és a liberalizmus előtti állapotához.

Ezek a pártok 1933 óta szervezkedtek, egymással vetélkedve párhuzamosan két régióban: a kaszáskeresztesek az Alföldön (főként Hajdú-Bihar, Bács-Bodrog, Békés és Csongrád megyékben), a nyilaskeresztesek pedig a Dunántúlon, Győr, Fejér, Komárom-Esztergom, Vas, Veszprém és Zala megyében. Az 1935. évi választásokon is itt állították jelöltjeik többségét, 1939-ben pedig a legjobb országos eredmények születtek itt.

Szálasi a pártépítést csak 1935-től kezdte meg. Mozgalmának befolyása az évtized végére két, jól elkülöníthető területre terjedt ki: egyfelől a preszálásista pártoktól elhódított megyékre (Bács-Bodrog, Komárom-Esztergom, Vas), másrészt az újonnan megszervezett területekre (Szabolcs-Szatmár, Budapest és környéke – itt több munkáskörzetet elhódítottak a szociáldemokratáktól, és gyökeret vertek néhány nagyobb városban: Egerben, Nyíregyházán, Pécsen, Szegeden, valamint a nógrádi és tatabányai szénmedencében).

A másik csoportba tartozó pártok inkább az 1920-as években tevékenykedő fajvédő pártok szellemi örökösének tekinthetők, bár egyes kérdésekben – például a zsidókérdés vagy a földbirtok-politika ügyében – radikálisabb, nemzetiszocialista irányvonalat képviseltek. E csoportba nézetem szerint a Rajniss–Salló-féle Nemzeti Front, Imrédy Béla Magyar Megújulás Pártja, valamint Meizler Károly Keresztény Nemzeti Szocialista Frontja tartozott. Ez a csoport jóval heterogénebb, mint a népi vonal, bár azok jellemzői közül néhány itt is megfigyelhető, de többségük nem. Nem akarták megszüntetni a parlamentarizmust, alkalmazkodtak a fennálló politikai rendszer elvárásaihoz, nem mozgalmi, hanem pártkeretekben funkcionáltak. Tény, hogy Imrédy mozgalmat hirdetett, amelynek külsőségei a tervei szerint hasonlítottak volna a népi nemzetiszocialista mozgalmaknál megszokottakhoz (egyenruhás rendosztagok, felvonulások, történelmi szimbólumok), de az ő célja éppen a hasonló mozgalmakkal való konkurálás, tömegbázisuk megszerzése, a kormánypárt megerősítése volt.¹²⁰ Az általa 1938 végén elképzelt szélsőjobboldali egységfrontba éppen az itt tárgyalt csoportba tartozó pártokat, valamint a kormánypárt radikálisait kívánta bevonni, egy parlamentáris többséggel rendelkező, kormányképes erő létrehozása érdekében.

Társadalmi támogatottságukat e pártok inkább a társadalom középrétegeiben igyekeztek biztosítani, mintsem a legszegényebbek körében. Nem volt karizmatikus vezérük, akit minden tagnak el kell fogadni és

¹¹⁹ Lackó Miklós: *Válságok – választások*. I. m.

¹²⁰ Sipos Péter: *Imrédy Béla és a Magyar Megújulás Pártja*. I. m. 88–89.

feltétel nélkül tisztelni, s akit mindenáron hatalomra kell juttatni. Ehelyett hagyományos értelemben vett pártvezetőjük volt, akinek a politikai felemelkedése függött pártja létezésétől; ilyen volt Meizler Károly és Imrédy Béla, de Rajniss Ferenc is. Különösen az első kettő esetében mondható el, hogy az általuk létrehozott politikai pártok inkább csak a karrierjüket szolgáló háttérszervezetekként funkcionáltak, nem pedig tömegigényt kifejező mozgalmakként. Ezt igazolja az is, hogy ezek a pártok csak az évtized második felében, a szélsőjobboldali konjunktúrát meglovagolva szerveződtek meg. Imrédy térnyerését elősegítette az is, hogy vele a németek mint alternatív kormányképes erővel számoltak, szemben Szálasisal, akit 1944-ig egyáltalán nem vettek komolyan.¹²¹

Összességében a különböző pártokra oszlott nemzetiszocialista mozgalom már az 1930-as évek első felében jóval nagyobb közéleti-politikai befolyással rendelkezett, mint azt az eddigi kutatások igazolták. Ez érvényes mind a társadalmi bázisukra, amely az eddig kimutatottnál számszerűen nagyobb tagságot produkált, mind a politikai életben játszott szerepükre – igaz, utóbbi csupán a helyi, vidéki politikai életet jelentette. Támogatóik számából nem következett közéleti befolyásuk növekedése, egyrészt mert 1938 előtt ennek sem a bel-, sem a külpolitikai környezet nem kedvezett, másrészt mert tömegbázisuk főként abból a szegényparaszti társadalomból merített, amelynek igen csekély befolyása volt a korabeli politikai viszonyokra, így valós súllyal nem léphetett fel, könnyen lehetett marginalizálni.

Ezek a korai kapcsolatok azonban döntő módon estek latba Szálasi Ferenc fellépése után, a hungarista mozgalom formálódásakor. A hungarista mozgalom a vidéki szervezetek újjáépítésének és átvételének köszönhette gyors terjedését és eredményes választási szereplését az évtized végén. Sikeresen tovább bővült a társadalmi bázisa is. Ez a Budapest környéki falvak ingázó munkásnépességénél volt a leglátványosabb: az 1939. évi választásokon több nyilaskeresztes mandátumot is eredményezett.

Úgy vélem, láthatóvá vált az is, hogy a magyar nemzetiszocialista mozgalom nem Szálasi Ferenc tevékenysége révén jelent meg és terjedt el, nem neki köszönhető, hogy a nyilaskeresztes szervezkedés tömegbázist tudott szerezni magának. Ezt a munkát már a korai nyilaspártok és vezetők elvégezték – Böszörmény, Meskó, Pálffy Fidél és Festetics Sándor –, valamint a holdudvarukban tevékenykedő, döntően középosztályból

származó személyek. Az évtized első felében kiépült mozgalmi struktúra meglepően tartósnak bizonyult, s döntő módon határozta meg az évtized második felében a radikális jobboldal politikai viszonyait. E mozgalmak szervezett bázist alakítottak ki maguknak. A pártvezetők viszálya nem tántorította el a tagokat a szervezkedéstől; a tagság csupán arra várt, hogy megfelelő irányítást kapjon. Az 1935-ben megalakult Nemzet Akaratának Pártja, illetve utódpártjai 1937-ig viszonylag jelentéktelenek maradtak, míg a korai nyilaspártok már több tízezer tagsággal rendelkeztek. Szálasi 1938-tól tekinthető a legjelentősebb szélsőjobboldali vezérnek. Pártja főként azáltal növelte tekintélyét, hogy sorra magába olvasztotta a korábbi pártok különböző regionális szervezeteit és vezető embereit, valamint hogy addig megszervezetlen területekre is sikerült kiterjesztenie pártja befolyását.

Az évtized végén meginduló új mozgalmi hullámhoz csatlakozott sikeresen Meizler Károly: a lakóhelye térségében korábban szerzett befolyását kamatoztatva, biztos helyi támogatottsággal és háttérrel rendelkező nyilas vezető lett. Pálffy Fidél esetében az a tény, hogy a Dunántúl egyes területein – főként Zala és Győr vármegyében – sikerült megőriznie befolyását, a politikai túlélést jelentette; Pálffy az 1940-es években is a szélsőjobboldal egyik vezéralakja maradhatott, majd a nyilas hatalomátvétel után miniszteri pozícióba került.

Nézetünk szerint így a magyarországi nyilasmozgalmak sokkal árnyaltabb képet mutatnak, mint ahogy azt eddig a kérdéssel foglalkozó szakirodalmunk, s különösen a szocialista történetírás korábban sugallta.¹²² Utóbbi a nyilasokat az 1944/1945-ben elkövetett cselekményeik alapján próbálta meg a társadalom periferiáján tanyázó, lumpenelemekből álló bűnöző és tömeggyilkos elemeknek bemutatni, ezek a csoportok azonban nem azonosak azokkal a tömegekkel, amelyek az 1930-as években sorakoztak fel a pártok mögött. Utóbbiak állásfoglalása azokra a konfliktusokra és ellentmondásokra adott reakció volt, amelyek a magyar társadalomban – nézetünk szerint – már a 19. század vége óta halmozódtak, s a nagy gazdasági világválság eredményezte azt, hogy markánsan (1918/19 után újra) a felszínre törtek. A nemzetiszocialista mozgalmak szervezkedése arra bizonyíték, hogy a két világháború közötti magyar társadalomban az öröklött tehertételek továbbéltek, ráadásul ezeket a háború után olyan újabb traumák mélyítették el, amelyeket képtelen volt kezelni és megújulni.

¹²¹ KARSAI László: A demagógia diadala Magyarországon: Szálasi. *Rubicon*, 1996/3. 18–20.

¹²² Ennek cáfolatára tett kísérletet UNGVÁRY Krisztián is (Kik voltak a nyilasok? Egy szocialista tömegpárt. *Rubicon*, 2004/11. 5–17.), elemzése azonban csak a budapesti nyilascsoportokra terjedt ki.